

Ενημερωτικές ειδήσεις

από την αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης

4 • Ιούλιος 2004

Λεπτομέρεια από τον καθαρισμό του λίθου III της δυτικής ζωφόρου του Παρθενώνος, Φωτ. Σ. Μαυρομμάτης, 2004

Χ. Μπούρας, Το έργο της ΕΣΜΑ κατά το 2003

Μ. Ιωαννίδου, Τα έργα που ολοκληρώθηκαν στην Ακρόπολη το 2004

Ρ. Χριστοδουλοπούλου, Η αποκατάσταση του οπισθονάου του Παρθενώνος

Τ. Τανούλας, Η κεντρική διάβαση των Προπυλαίων

Δ. Μιχαλοπούλου, Τεχνικά ζητήματα του έργου αποκαταστάσεως του ναού της Αθηνάς Νίκης

Κ. Χατζηασλάνη, Ε. Καϊμάρα, Α. Λεοντί, Η Ζωφόρος του Παρθενώνα και η Γιορτή των Παναθηναίων

Φ. Μαλλούχου-Tufano, Τα νέα της Ακρόπολης

Ε. Τουλούπα, Αναμνήσεις από τις εργασίες στην ανατολική όψη του Παρθενώνα

Το έργο της Επιτροπής Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως κατά το 2003*

Αυτό που χαρακτηρίζει το έργο της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακροπόλεως το 2003 είναι η μεγάλη ένταση των ρυθμών της δουλειάς και η αυξημένη παραγωγικότητα. Είναι το αποτέλεσμα πολλών παραγόντων, οι οποιαδήποτεροι από τους οποίους είναι η διοικητική αναδιοργάνωση και η συνεχής ροή των πιστώσεων που έχουμε τα τελευταία τέσσερα χρόνια. Σπουδαίος παράγων είναι επίσης ο ενθουσιασμός του προσωπικού που συνεχώς και περισσότερο βλέπει τον κόπο του να αξιοποιείται και αισθάνεται αυτοπεποίθηση από την αδιάκοπη αύξηση της εμπειρίας και της τεχνογνωσίας του.

Η αγωνία για τον αμείλικτο χρόνο που παρέρχεται και για τις εκπλήξεις που επιφυλάσσουν πάντοτε οι αποσυναρμολογίσεις κατά τη διαδικασία της αποκαταστάσεως δέσποζε στην Ακρόπολη κατά τον περασμένο χρόνο. Η αγωνία προερχόταν και από την πίεση εκ μέρους του Υπουργείου για την τίρηση των χρονοδιαγραμμάτων και από τους εξωτερικούς παράγοντες που επέβαλαν την αναθεώρηση τους. Είναι εύλογη η πρόθεση του Υπουργείου να έχει μια αξιοπρεπή εικόνα των μνημείων της Ακροπόλεως κατά τους Ολυμπιακούς αγώνες αλλά και όλων ημών να ολοκληρώσουμε τα προγράμματα.

Οι εξωτερικοί παράγοντες που επιβραδύνουν τα έργα είναι οι απροσδόκητες ανάγκες δομικής αποκαταστάσεως που γίνονται φανερές με τη μετακίνηση αρχιτεκτονικών μελών, οι γραφειοκρατικές προθεσμίες που είναι απαραίτητες τόσο στην προμήθεια όσο και τις αναθέσεις έργου σε εξωτερικούς συνεργάτες, ενδεχόμενες απεργίες του προσωπικού και οι κακές καιρικές συνθήκες που κάνουν αδύνατη την εργασία στο υπαίθριο.

Η μεγάλη επίσημη των εργασιών δεν υποβάθμισε την ποιότητα του έργου. Όλα εκτελούνται με τις υψηλές προδιαγραφές που έχουν καθιερωθεί από παλιά. Η συγκέντρωση στατιστικών στοιχείων επέτρεψαν την πρόσφατη αναδιοργάνωση των χρονοδιαγραμμάτων με μεγάλη προσέγγιση ως προς τον απαραίτητο χρόνο αποκαταστάσεως κάθε μέλους χωριστά.

Η δωδεκαμελής πολυεπιστημονική Επιτροπή Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως (ΕΣΜΑ) παρέμεινε αμετάβλητη κατά το 2003. Η διετής θητεία της ανανεώθηκε στις αρχές Ιουλίου. Πραγματοποίησε κατά

το διάστημα του έτους εικοσιτετρίς συνεδριάσεις, στις οποίες προήδρευσε η Γενική Γραμματεύς του Υπουργείου Πολιτισμού και Λίνα Μενδώνη. Όπως πάντοτε τηρήθηκαν αναλυτικά πλήρη πρακτικά και πάρθηκαν αποφάσεις για όλα τα διοικητικά, επιστημονικά και οικονομικά φύσεως θέματα. Η συμμετοχή της αρμόδιας Διευθύντριας της Α' Εφορείας Κλασικών και Προϊστορικών Αρχαιοτήτων κας Άλκηστης

Αποψη του προνάου του Παρθενώνος από ΒΑ. Φωτ. Α. Παπαδόπουλος, 2003

Χωρέμπη στην Επιτροπή διευκόλυνε τη συνεργασία με την Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακροπόλεως (ΥΣΜΑ), την επιφορτισμένη με την εκτέλεση των έργων ειδική υπηρεσία του Υπουργείου, και την αμοιβαία βοήθεια για όλα σχεδόν τα ζητήματα.

Η Διευθύντρια της ΥΣΜΑ και Μαρία Ιωαννίδης κατά το 2003 δεν εκτέλεσε απλώς τα καθήκοντα της αλλά έκανε μια τεράστια προσπάθεια πολύ πέραν αυτών. Πλην της εισογήσεως όλων σχεδόν των θεμάτων στην Επιτροπή, συντόνισε σε συνεργασία με τους προϊσταμένους τα επιμέρους έργα, χειρίσθηκε τη πολύπλοκα οικονομικά ζητήματα χρηματοδοτήσεως από το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στρίξης και τους Εθνικούς πόρους, αναμόρφωσε τα χρονοδιαγράμματα και επέλυσε πλήθος προβλημάτων της καθημερινότητας ενός μεγάλου τεχνικού

έργου, του μεγαλύτερου που έγινε ποτέ στα πλαίσια της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Στο επιστημονικό προσωπικό έγιναν μικρές μεταβολές κατά τον περασμένο χρόνο. Τον αδόκτορο θάνατο του πολιτικού μπρανικού Βασιλείου Πασχαλίδη, ενός στελέχους που υποχρέθη πολλά, πένθισαν όλοι οι συνεργάτες και φίλοι του πάνω στην Ακρόπολη. Τη Γραμματεία της Επιτροπής είχε καθ' όλο το έτος η αρχαιολόγος κας Έβη Πετροπούλου και την εν γένει γραμματειακή υποστήριξη ήταν ο Χαρά Παπανικολάου. Χάρη στις προσπάθειες όλου του προσωπικού λειτουργού που αποτελεσματικά το Λογιστήριο και η Διαχείριση της Υπηρεσίας. Στη γενική υποστήριξη των έργων εντάσσεται και ένα μικρό συνεργείο υπό τον μπρανολόγο κ. Σπύρο Οικονομόπουλο, στον οποίο οφείλομε την επίλυση απείρων τεχνικών προβλημάτων.

Όσον αφορά στα έργα στον Παρθενώνα προϊσταται ο εμπειρότατος αρχιτέκτων Νίκος Τογανίδης και συνεργάζεται αφ' ενός με τέσσερις αρχιτέκτονες (τις κυρίες Λένα Λαμπρινού, Ροζαλία Χριστοδουλοπούλου και Κατερίνα Παράση καθώς και με τον κ. Άγγελο Παπανδρόπουλο) και αφ' ετέρου με τρεις πολιτικούς μπρανικούς (τις κυρίες Μαριλένα Μεντζίνη, Ελένη Τουμπακάρη και Χρύσα Κυπαρίσση). Για την πημερόληγα και την εισαγωγή τεκμηρίων στη Βάση Δεδομένων εργάζεται η αρχαιολόγος Έλενα Καρακίτου. Όπως είναι γνωστό βρίσκονται σε εξέλιξη τρία πρόγραμματα, του προνάου, του οπισθονάου και της βόρειας κιονοστοιχίας. Για την επιφανειακή συντήρηση στον Παρθενώνα υπεύθυνη είναι η συντηρήτρια καν Αναστασία Πάνου.

Το πρόγραμμα του προνάου προβλέπεται να τελειώσει εντός του Μαΐου του 2004 και βρίσκεται πράγματι στη φάση αποπεράσεως. Σε εκτέλεση της μελέτης Μανόλη Κορρέ ολοκληρώθηκαν ίδια από το 2002 οι προσθίκες στους κίονες και από τον περασμένο Σεπτέμβριο οι αποκαταστάσεις των επιστυλών, τα οποία δεν μπορούν να τοποθετηθούν ακόμα, επειδή ο γερανός εξυπηρετεί το πρόγραμμα του οπισθονάου. Από τον Οκτώβριο άρχισε η αποσυναρμολόγηση της νοτιοανατολικής παραστάσης, την οποία είχε αναστηλώσει ο Μπαλάνος. Και εδώ δυστυχώς υπάρχουν προβλήματα με σιμεντοκονιάματα στην περιοχή του ορθοστάτη και ανάγκη συμπληρώσεως

ορισμένων μελών. Ας σημειωθεί ότι η εμφάνιση των συμπληρωμάτων των κιόνων, η οποία μας ξενίζει σήμερα, θα αλλάξει ουσιαστικά με την τελική λάξευση των ραβδώσεών τους, η οποία όμως θα εκτελεσθεί μετά την ολοκλήρωση του τρέχοντος προγράμματος. Στην αποκατάσταση του οπισθονάου του Παρθενώνος συνεργάζεται ως τεχνικός σύμβουλος ο επίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου Πατρών Πέτρος Κουφόπουλος, ο οποίος είναι και ο μελετητής του έργου. Εδώ κατά το 2003 πραγματοποιήθηκε εξαιρετική εργασία και το πρόγραμμα ευρίσκεται στο στάδιο ολοκληρώσεως**.

Το σοβαρότερο και το δυσκολότερό πρόγραμμα του Παρθενώνος είναι της βόρειας κιονοστοιχίας, το οποίο πιστεύουμε ότι θα ολοκληρωθεί κατά το έτος 2006. Όπως είναι γνωστό, οκτώ κίονες, από τον 4ο έως και τον 11ο μετρώντας από τα ανατολικά, αναστηλωμένοι με τον θριγκό τους από τον Μπαλάνο έπρεπε να εξυγιανθούν από τα οξειδωμένα σίδερα και τα ταιμέντα. Κατά το 2003 ολοκληρώθηκε η αποσυναρμολόγηση και των οκτώ κιόνων. Από τους 88 συνολικώς σφρονδύλους μόνον 14 έχαν μείνει αμετακίνητοι και συνολικώς αποσυναρμολογήση που και των οκτώ κιόνων. Από τους 98 συντηρήσεων 77 από αυτούς. Για την κατάσταση διατηρήσεώς τους μετά την παρέμβαση Μπαλάνου έγινε λόγος πέροι και πρόπεροι. Εν πάσι περιπτώσει το 2003 αναλάθηκε με την αποκατάσταση των 29 σφρονδύλων, οι οποίοι μαζί με τους 9 αποκατεστημένους το 2002 και τους 7 σε καλή κατάσταση ανεβάζουν τον αριθμό των ετοίμων προς τοποθέτηση σφρονδύλων στους 45.

Αλλά η καταβίβαση του υλικού και η δυνατότης μετρήσεων με μεγάλη ακρίβεια οδήγησε σε αμφισβήτησης της αρχικής μελέτης του Κώστα Ζάμπα σε αρκετά σημεία. Πρόκειται βεβαίως για αποκλίσεις χλιοστών του μέτρου ή κλασμάτων του χλιοστού, οι οποίες όμως, προκειμένου περί του Παρθενώνος, δεν είναι δυνατόν να αγνοηθούν. Κάποιες οφείλονται σε αποδέσεις επιφανειών εδράσεως που έγιναν από τα συνεργεία του Μπαλάνου, και κάποιες άλλες σε μικροδιαφορές του βάθους των ραβδώσεων ή στην επιφανειακή διάβρωση του μαρμάρου. Η προσάθεια εναρμονισμού όλων των μετρήσεων που κάνει ο κ. Τογανίδης μαζί με την καλαίσουν

σύντομα σε αποδεκτό από την Επιτροπή αποτέλεσμα και θα γίνει ταχύτατα η ανέγερση των κιόνων κατά το τρέχον έτος. Αρχιούσε επίσης η αποκατάσταση των ρυγματώμενων επιστυλών του θριγκού τρία από τα οποία είναι έτοιμα και συνεχίσθηκε η τεκμηρίωση με ακριβείς μετρήσεις των υπερκειμένων αρχιτεκτονικών μελών, της δωρικής ζωφόρου και των γείσων. Η εργασία αποκατάστασης των οπονδύλων των

κιόνων προωθήθηκε σε μέγιστο βαθμό χάρη στην αυτοσχέδια συσκευά του μπρανολόγου Σπύρου Οικονομόπουλου, βασισμένη σε μία ιδέα του Νίκου Τογανίδη, η οποία λαξεύει αμέσως, με προσέγγιση χιλιοστών, τις ραβδώσεις στα συμπληρώματα από νέο μάρμαρο. Η τελική λάξευση θα γίνει βέβαια μετά την επαναποθέτηση των σφρονδύλων. Ας σημειωθεί τέλος ότι ένας πρώτος – κάτω – σφρονδύλος, σωζόμενος κατά χώραν,

και στερεώσει με σιδηρά στοιχεία 91 επιπλέον μέλη. Αυτό, όπως είναι εύλογο, ανέτρεψε το αρχικό χρονοδιάγραμμα για το παρελθόν έτος, με την αποσυναρμολόγηση του συνόλου των μελών. Ευτυχώς στα Προπύλαια η κατάσταση συντηρήσεως των μελών είναι πολύ καλύτερη από εκείνη του Παρθενώνας, αν και εδώ υπήρξαν οδυνηρές εκπλήξεις: Το μεσαίο επιστύλιο της

διαγράμματος των Προπυλαίων έως τον Ιούνιο του 2004. Επίσης, το 2003 εκπονήθηκε μελέτη από τον Τάσο Τανούλα για την ανανέωση της διαβάσεως των επισκεπτών στα Προπύλαια.

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης, αν και το μικρότερο κλασικό μνημείο της Ακροπόλεως, επρόκειτο να εξελιχθεί στο μεγαλύτερο πρόβλημα της Υπηρεσίας Συντηρό-

στεί στην μελέτη που είχε εκπονήσει κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο κ. Δημοσθένης Ζιρώ, σύμερα Διευθυντής της Αναστηλώσεως στο Υπουργείο, και, το σπουδαιότερο, δεν είχαν συνυπολογιστεί στα αρχικά χρονοδιάγραμματα του έργου. Το αποτέλεσμα είναι ένα σοβαρό λάθος προγραμματισμού της Επιτροπής, λάθος που γιγαντώθηκε από το γεγονός ότι ο ναός της Νίκης εδέσποζε της ειούσδου του Βράχου και μάλιστα ενώ επέκειντο οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αθήνα. Ήταν λοιπόν απολύτως δικαιολογημένη η πίεση εκ μέρους του Υπουργείου να ολοκληρωθεί το ταχύτερο η αποκατάσταση του μνημείου και οι εναγώνιες προσπάθειες της Επιτροπής και της Υπηρεσίας να ανταποκριθούν σε αυτήν. Άλλα τα ίδια τα πράγματα επέβαλλαν πιο αργούς ρυθμούς.

Την ευθύνη για τη νέα αποκατάσταση του ναού της Αθηνάς Νίκης έχει η πολιτικός μηχανικός Διονυσία Μιχαλοπούλου, η οποία συνεργάζεται με τον αρχιτέκτονα Κώστα Μαμαλούγκα και την αρχαιολόγο κα Εύη Λεμπιδάκη, η οποία κυρίως τηρεί τη νημερολόγια. Υπεύθυνη της ομάδας συντήρησης της Νίκης είναι η συντηρήτρια κα Ανθή Τσιμερέκη. Η ΕΣΜΑ, προκειμένου να επιταχυνθεί η εκτέλεση του έργου, διέθεσε στο συνεργείο της Νίκης όλα τα μέσα και πολυάνθρωπο προσωπικό. Για τις μετακινήσεις υπάρχουν δύο γερανογέφυρες και για τα μάρμαρα δύο παντογράφοι εγκατεστημένοι σε ειδικούς οικίσκους κάτω από την Ακρόπολη και ένας κόρφης μαρμάρου πάλι σε ειδικό οικίσκο επί του Βράχου.

σεως Μνημείων Ακροπόλεως κατά τα τελευταία έτη. Αυτό οφείλεται σε πολλούς λόγους: α) τα αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη είχαν υποστεί κακομεταχείριση κατά τις δύο προηγούμενες αναστηλώσεις, β) κατά την τελευταία αναστήλωση προ του πολέμου είχε γίνει ευρεία χρόνο σιμεντοκονιαμάτων κατά τη στερέωση των τοίχων, τα οποία είχαν ενσωματωθεί στα αρχαία μέλη, γ) ο ναός είναι το μοναδικό μνημείο που διαλύθηκε εξ ολοκλήρου, πράγμα που συνεπάγεται ειδικά προβλήματα ως προς τη στάθμη και τη χάραξη της κρηπίδος, δ) η ανασκαφή κάτω από την ευθυντηρία του μνημείου οδήγησε τον Μπαλάνο σε νέες διατάξεις θεμελιώσεως με άρθρον χρόνο σκυροδέματος, που όφειλαν να αντικατασταθούν και ε) Η επιφανειακή φθορά του μνημείου είναι πολύ προχωρημένη.

Όλα αυτά δυστυχώς δεν είχαν αντιμετωπι- σεως Μνημείων Ακροπόλεως κατά την εγκατάσταση της γερανογέφυρας δημιουργίθηκε ολόκληρο ούστημα στηρίζεως της έξα από τον πύργο της Νίκης και ειδική διάβαση για τους επισκέπτες. Προκειμένου να γίνει η σχεδιαστική τεκμηρίωση των αρχιτεκτονικών μελών, πριν την επαναποθέτηση τους σε όλα τα μνημεία. Ειδικώς για τη βιοδιάθρωση του μαρμάρου δύο ακόμα αρχιτέκτονες, η κα Βάσω Μανιδάκη και ο κ. Αντωνίου καθώς και ο σχεδιαστής κ. Θέμης Μουτόπουλος. Εργατοτεχνίτες μετακινήθηκαν από το συνεργείο καταγραφής διασπάρτων μελών και την ομάδα των εκμαγέων στην Νίκη. Πολλοί από τους μαρμαροτεχνίτες κάνουν υπερωριακή εργασία. Σε εξωτερικούς συνεργάτες ανατέθηκε η κατασκευή μαρμαρίνων συμπληρωμάτων καθώς και η μελέτη μιας ειδικής μεταλλικής εσχάρας που θα φέρει μερικώς τον ναό.

Εντός του 2003 ολοκληρώθηκε η σχεδια-

στική αποτύπωση 315 αρχιτεκτονικών μελών, ο κ. Μαμαλούγκας επιτυχώς μελέτησε την αναδιάταξη των λιθοπλίνθων που ήταν παραποθετημένες, κατασκευάστηκαν πολυάριθμα συμπληρώματα, ενώ πραγματοποιήθηκαν συγκολλήσεις σε ποσοστό 18% του συνόλου. Σύμφωνα με το αναθεωρημένο χρονοδιάγραμμα το καλοκαίρι θα έχουν τοποθετηθεί πλην της κρηπίδος οι λίθοι του ορθοστάτη, τρεις στρώσεις λιθοπλίνθων του σπικού, ενώ άλλες δύο στρώσεις λιθοπλίνθων θα είναι προσωρινά ανατοποθετημένες χωρίς συνδέσμους. Η αναστήλωση του ναού, κατά το ίδιο χρονοδιάγραμμα, θα έχει ολοκληρωθεί τον Απρίλιο του 2006.

Στην αποκατάσταση των περιμετρικών Τείχων της Ακροπόλεως έγινε κατά το 2003 έναρξη της τεκμηριώσεως με την αποτύπωση του νοτίου Τείχους. Εφαρμόζοντας νέες μεθόδους και σύγχρονη τεχνολογία ο τοπογράφος μηχανικός κ. Καποκάκης ολοκλήρωσε το έργο που του είχε ανατεθεί, αφού προηγουμένως, με φροντίδα της Υπηρεσίας, έγινε δωρεάν από το Γραφείο Τοακριδίου ο καθφοιμός του Τείχους από την βλάστηση. Στα πλαίσια του ιδίου έργου μελετήθηκε ουστηματικά από την αρχιτέκτονα Βάσω Μανιδάκη το θέμα της προστασίας των θεμελίων του Αρρηφορίου, τα οποία, αν και έχουν μεγάλη αρχαιολογική και ιστορική αξία, αφέθηκαν να φθείρονται από την υγρασία, τον παγετό και τον άνεμο.

Η συντήρηση της επιφανείας του μαρμάρου από τα συνεργεία που διευθύνει η χρηματικός κα Έβη Παπακωνσταντίνου και εποπτεύει το μέλος της ΕΣΜΑ ομότ. καθ. Θεόδωρος Σκουλικίδης, συντελέσθηκε στα αρχιτεκτονικά μέλη, πριν την επαναποθέτηση τους σε όλα τα μνημεία. Ειδικώς για τη βιοδιάθρωση του μαρμάρου γίνεται πρωτότυπη έρευνα σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Άλλα η σπουδαιότερη εργασία κατά το παρελθόν έτος της ομάδος συντηρήσεως του μαρμάρου πραγματοποιήθηκε στην δυτική ζωφόρο του Παρθενώνας. Μετά από τους μαρμαροτεχνίτες έρευνες και σε συνεργασία με το Ίδρυμα Έρευνας και Τεχνολογίας της Κρήτης κατέληξαν σε συγκεκριμένη σύνθεση ακτίνων Laser και ακολούθως στο κατάλληλο μηχάνημα. Το αποτέλεσμα κρίνεται απολύτως ικανοποιητικό, γιατί αφαιρούνται οι ρύποι χωρίς να βλάπτονται ούτε

οι γυψοποιημένες επιφάνειες ούτε οι αρχαίες έγχρωμες πάτινες του μαρμάρου. Μία επιτροπή από αρχαιολόγους με πρόεδρο την κα Χωρέμην εποπτεύει του έργου και είναι υπεύθυνη για το τελικό αισθητικό αποτέλεσμα. Η αρχαιολόγος της Εφορείας Ακροπόλεως κα Χ. Βλασσοπούλου έχει την άμεση εποπτεία του έργου, στο οποίο μετέχουν από πλευράς του Ιδρύματος Έρευνας

ένταξή τους σε νέους λιθοσωρούς κατά είδος, και η κατάθεση όλου του τεκμηριωτικού υλικού στο Αρχείο. Όπως ήδη ανέφερα, το επείγον ζήτημα της προστασίας των επιγραφών της Ακροπόλεως, που είναι στο ύπαιθρο, δεν είχε καμία πρόδοιο κατά το 2003.

Το Αρχείο της ΥΣΜΑ, το Γραφείο Τεκμηρίωσης και η Βάση Δεδομένων της τεκμη-

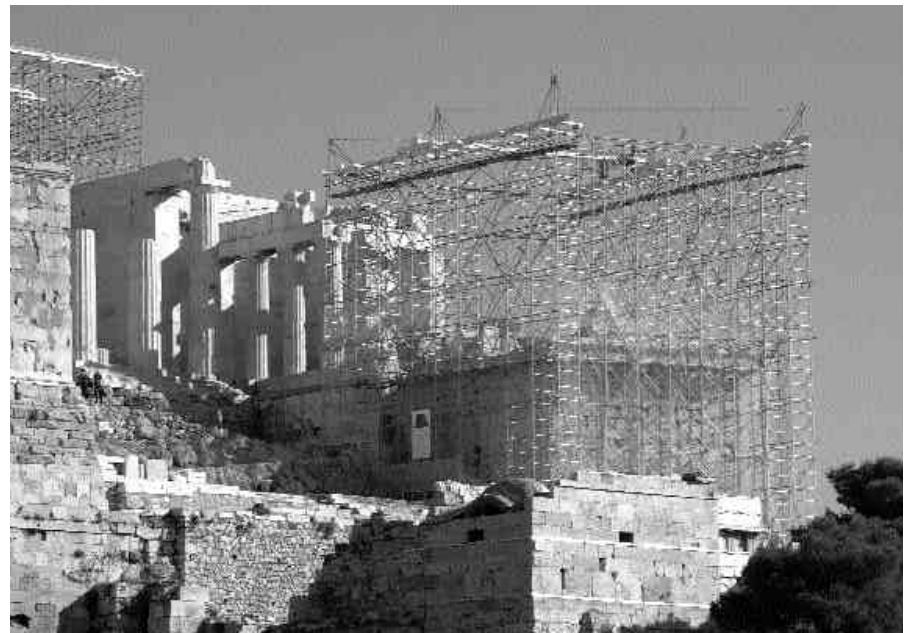
Η μηχανή λαξεύσεως ραβδώσεων κιόνων του εργοτάξιου του Παρθενώνας.
Φωτ. Σπ. Οικονομόπουλος, 2003

Το κεντρικό επιστύλιο της ανατολικής στοάς των Προπυλαίων κατά την αποσυναρμολόγηση του. Αριστερά ο πολιτικός μηχανικός του έργου Β. Πασχαλίδης, που πρώτα χάθηκε.

Φωτ. Τ. Τανούλας, 2003

ρίωσης των αναστηλωτικών έργων Ακροπόλεως χρησιμοποιούν εξολοκλήρου σύγχρονη τεχνολογία και εργάζονται με τις προδιαγραφές που έχουν καθοριστεί στον κανονισμό τους. Προϊσταμένη είναι εδώ η αρχαιολόγος Φανή Μαλλούχου-Τυφανό. Όπως είπα, σε κάθε εργοτάξιο της Ακροπόλεως υπάρχει τώρα αρχαιολόγος με την ευθύνη της καθημερινής ενημερώσεως των αρχείου για διάφορες εργασίες και διάφορες προσωπικότητες. Προστασία του προγράμματος έγινε στην Ιαπωνική Τηλεόραση. Δυστυχώς η υποχρέωσή μας να κάνουμε πνηματική απόδοση των προγραμμάτων που έχουν ολοκληρωθεί, δεν εκπληρώθηκε σε τίποτα κατά το 2003. Τη συμπλήρωση και την προετοιμασία για έκδοση της αποδόσεως του Ερεχθίου, που άφορε ημιτελή

Γενική άποψη του πύργου της Αθηνάς Νίκης από ΒΔ. Φωτ. Σ. Μαυρομάτης, 2004

ο αείμνιστος Αλέκος Παπανικολάου, ανέλαβε προσφάτως η κ. Μαλλούχου-Τufano. Η δραστηριότητα του Γραφείου Ενημέρωσης και Εκπαίδευσης, του οποίου προϊστάται η αρχιτέκτων-αρχαιολόγος Κορνηλία Χατζηασπλάνη, υπήρξε ιδιαιτέρως πλούσια κατά το 2003. Πραγματοποίθησαν εκπαιδευτικά προγράμματα σε 7000 περίπου μαθητές (εν μέρει σε συνεργασία με τη Βουλή των Ελλήνων) και έγινε αφ' ενός δανειομός και αφ' ετέρου προσφορά 200 περίπου μουσειοσκευών, οι οποίες παρουσιάσθηκαν σε περισσότερους από 23.000 άλλους μαθητές. Τα σεμινάρια και η παροχή εκπαιδευτικού υλικού σε δασκάλους και καθηγητές, τόσον Έλληνες όσο και ξένους, απεδείχθησαν ιδιαιτέρως αποτελεσματικά, όπως και ένα ειδικό συνέδριο εκπαιδευτικών που οργανώθηκε τον Ιούλιο. Οι μουσειοσκευές και το εκπαιδευτικό υλικό παρουσιάσθηκαν σε εκθέσεις στη Θεσσαλονίκη, τους Δελφούς, τη Βοστώνη και τη Ρώμη. Σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και την Α' Εφορεία της Ακροπόλεως εκδόθηκε το CD ROM για τη ζωφόρο του Παρθενώνας σε δύο γλώσσες, το οποίο εστάλη σε μεγάλο αριθμό σχολικών, πανεπιστημιακών και δημοτικών βιβλιοθηκών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Το ίδιο CD ROM έγινε κοινό κτύπημα με την ενσωμάτωση του στο διαδίκτυο. Το Δεκέμβριο εκδόθηκε ένα ακόμα ενημερωτικό φυλλάδιο με το επίκαιρο θέμα των

Αγώνων στα αρχαία Παναθήναια.

Στο φωτογραφικό εργαστήριο, υπό τον Σωκράτη Μαυρομάτη, συνεχίσθηκε η φωτογραφική τεκμηρίωση όλων των έργων. Με τις οδηγίες του πραγματοποιείται και η κινηματογραφική τεκμηρίωση επιλεγόμενων σκηνών κατά την εκτέλεση των εργασιών. Παραλλήλως με τη φροντίδα του κ. Μαυρομάτη, η φωτογραφική έκθεση, που το πρώτον εμφανίσθηκε στο Μουσείο Μπενάκη κατά τη Διεθνή Συνάντηση του 2002, εξετέθη πέρυσι στην Θεσσαλονίκη (Μουσείο Φωτογραφίας), στο Λονδίνο (University College, στα πλαίσια των εκδηλώσεων Greece in Britain) και στη Ρώμη (στην αίθουσα εκθέσεων της Αγοράς του Τραϊανού).

Αλλά στα θέματα ενημερώσεως υπήρξαν κατά το 2003 και άλλες δραστηριότητες άξιες προσοχής. Η κα Μυρτώ Παράσχη έγραψε και σκονοθέτησε την ταινία «Ο Ιερός Βράχος», της οποίας επίκειται η πρώτη προβολή. Στο Διεθνές Συνέδριο Κλασικής Αρχαιολογίας στη Βοστώνη παρουσιάσαν το έργο της ΥΣΜΑ. οι κυρίες Παπακωνσταντίνου, Βλασσοπούλου και Χατζηασπλάνη. Με επιμέλεια της κας Μαλλούχου-Τufano εξεδόθη το 3ο τεύχος των «Ενημερωτικών ειδήσεων από την Αναστήλωση των Μνημείων της Ακροπόλεως». Διαλέξεις για τα έργα έκανε η κα Μαλλούχου-Τufano στη Ρώμη, τη Βέρον, τη Φλωρεντία και τη Σάσαρι της Σαρδηνίας. Σε μια

Ημερίδα για τις κλασικές αναστηλώσεις που πραγματοποιήθηκε στην Ρώμη έλαβαν ενεργό μέρος οι καθηγητές Κορρές και Παντερμαλής και οι κυρίες Τουλούπα και Μαλλούχου-Τufano.

Στα εκδοτικά, πλην του Ενημερωτικού Δελτίου και των φυλλαδίων της κας Χατζηασπλάνη, πρέπει να σημειώσουμε αφ' ενός την έκδοση των πλήρων πρακτικών της Διεθνούς Συναντήσεως του 2002 (με επιμέλεια της κας Μαλλούχου-Τufano) και του Ιταλικού περιοδικού Quaderni dell' ARCo, με σημαδία κριτικά κείμενα για την αποκατάσταση της Ακροπόλεως αλλά και μνημείων στην Ιταλία.

Τελειώνοντας, εκφράζονται ευχαριστίες στους συναδέλφους – μέλη της Επιτροπής Συντηρήσεως των Μνημείων Ακροπόλεως και όλους τους συνεργάτες μας, των οποίων τα ονόματα ακούθηκαν ήδη, ιδιαίτέρως στη Διευθύντρια της ΥΣΜΑ και Ιωαννίδου, στο προσωπικό της Α' Εφορείας και στη Διευθύντρια κα Χωρέμη. Μέγιστος έπαινος και ευχαριστίες οφείλονται στους μαρμαροτεχνίτες και το βοηθητικό τεχνικό προσωπικό, που έκαναν υπεράνθρωπη προσπάθεια προωθήσεως των εργασιών κατά το 2003 με εντυπωσιακά αποτέλεσμα. Τέλος, εκφράζω την ευγνωμοσύνη όλης της ΕΣΜΑ στη συνάδελφο κα Λίνα Μενδώνη, Γενική Γραμματέα του Υπουργείου Πολιτισμού κατά το 2003, για την ενθουσιώδη ενθάρρυνση και την αδιάκοπη συμπαράστασή της σε διοικητικά και οικονομικά ζητήματα των έργων Ακροπόλεως.

Ομοτ. Καθ. Χαράλαμπος Μπούρας
Πρόεδρος της ΕΣΜΑ

* Αποσπάματα ομιλίας στο Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως στις 28 Απριλίου 2004.

** Για το έργο του οπισθονάου βλ. παρακάτω, ειδικό άρθρο.

Τεσσεράμιση περίπου χρόνια μετά τη δημιουργία της και τρισήμιση χρόνια μετά την έγκριση από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο της έναρξης των δύο μεγαλύτερων αναστηλωτικών προγραμμάτων της (τα υπόλοιπα είχαν εγκριθεί λίγους μήνες νωρίτερα), η Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης (ΥΣΜΑ) παρουσιάζει ολοκληρωμένα τέσσερα επιμέρους έργα στην Ακρόπολη: την αποκατάσταση του οπισθονάου και του προνάου στον Παρθενώνα, τη συντήρηση και την καθαρισμό της δυτικής ζωφόρου του Παρθενώνα στο εργαστήριο του Μουσείου Ακροπόλεως και την αποκατάσταση του βόρειου τοίχου και της ανατολικής κιονοστοιχίας στα Προπύλαια.

Η επιτάχυνση των έργων έγινε δυνατή χάρις στη διοικητική αναδιοργάνωση, που συνόδευσε την ίδρυση της ΥΣΜΑ, και που επέτρεψε την αύξηση του επιστημονικού και του τεχνικού προσωπικού των έργων της Ακρόπολης και την απ' ευθείας διαχείριση των πιστώσεων από την Υπηρεσία. Παράλληλα, η ένταξη των έργων της Ακρόπολης στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης εξασφάλισε την απρόσκοπη χρηματοδότησή τους. Οι ρυθμίσεις αυτές αποτέλεσαν την κινητηρία δύναμη, που οδήγησε τα έργα της Ακρόπολης σε μια εντυπωσιακή ανάπτυξη, τη μεγαλύτερη που είχαν ποτέ από την έναρξή τους το 1975 αλλά και από τη σύσταση του ελληνικού κράτους. Το μεγαλύτερο αναστηλωτικό έργο της χώρας σήμερα είχε κατά το χρονικό διάστημα 2000-2004 σε εξέλιξη αναστηλωτικά προγράμματα σε τρία μνημεία. Τρία επιμέρους προγράμματα στον Παρθενώνα (στον πρόναο, τον οπισθόναο και τη βόρεια πλευρά), ένα στα Προπύλαια και ένα στον ναό Αθηνάς Νίκης με σύνολο αρχιτεκτονικών μελών υπό δομική αποκατάσταση πάνω από 1000. Η ανάπτυξη των έργων συνοδεύτηκε από την εντυπωσιακή αναβάθμιση του εργοταξικού εξοπλισμού και την ενίσχυση του με νέες μηχανικές διατάξεις για την επιτάχυνση των εργασιών που σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν από την Υπηρεσία. Όλα τα παραπάνω οδήγησαν σε μια πρωτοφανή επιπλάκηση των ρυθμών των έργων, που γίνεται πια φανερή σε όποιον ανεβαίνει σήμερα στην Ακρόπολη. Το εξειδικευμένο επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό από 240 μόνιμους και έκτακτους εργαζόμενους εργάζεται με ενθουσιασμό, έχοντας τη γνώση ότι συμμετέχει στο σημαντικότερο

αναστηλωτικό έργο της χώρας. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εντατικοί ρυθμοί των έργων δεν έχουν επιφέρει καμία έκπτωση στη διεθνή αναγνωρισμένη υψηλή ποιότητά τους. Αντίθετα, στα θετικά τους αποτελέσματα θα πρέπει να προσμετρηθούν η ανάπτυξη ειδικής τεχνογνωσίας για την επιτάχυνση της εκτέλεσης τους και η δημιουργία προσωπικού υψηλής εξειδίκευσης στο ανάπτυξη των αναστηλωτικών επεμβάσεων κλασικών μνημείων.

Όλες οι επεμβάσεις στα μνημεία πραγματοποιούνται μετά από συστηματικές μελέτες,

που έχουν εγκριθεί από την ΕΣΜΑ και το ΚΑΣ.

Σε αρκετές περιπτώσεις οι αναστηλωτικές δραστηριότητες των μνημείων μελών με βάση τα νέα δεδομένα που στο μεταξύ προέκυψαν (περιπτώσεις επιστηλίων, διαζωμάτων και θράνων του οπισθονάου, των σημειώσεων των κιόνων της βόρειας πλευράς του Παρθενώνα και των λίθων του σηκού του ναού της Αθηνάς Νίκης), η αντικατάσταση κατακερματισμένων θραυσμάτων μελών με νέο μάρμαρο (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η διερεύνηση της ευστάθειας των μνημείων (περιπτώσεις οπισθονάου Παρθενώνα), η αποκατάσταση κατακερματισμένων θραυσμάτων μελών με νέο μάρμαρο (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η διερεύνηση της ευστάθειας των μνημείων (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η αποκατάσταση κατακερματισμένων θραυσμάτων μελών με νέο μάρμαρο (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η διερεύνηση της ευστάθειας των μνημείων (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η αποκατάσταση κατακερματισμένων θραυσμάτων μελών με νέο μάρμαρο (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η διερεύνηση της ευστάθειας των μνημείων (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η αποκατάσταση κατακερματισμένων θραυσμάτων μελών με νέο μάρμαρο (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η διερεύνηση της ευστάθειας των μνημείων (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η αποκατάσταση κατακερματισμένων θραυσμάτων μελών με νέο μάρμαρο (περιπτώσεις επιστηλίων οπισθονάου Παρθενώνα), η διερεύνηση της ευστάθειας των μνημείων (περιπτώσεις ε

Αποκατάσταση του οπισθονάου του Παρθενώνα

Το έργο της αποκατάστασης του οπισθονάου του Παρθενώνα δεκίνησε τον Απρίλιο του 2001. Σύμφωνα με την αρχική μελέτη προβλεπόταν η αποσυναρμολόγηση των εικοσιένα επιστυλών του οπισθονάου, η δομική αποκατάστασή τους στο έδαφος, η ανατοποθέτηση όλων των αφαιρεθέντων μελών του θριγκού αλλά και των χυτών αντιγράφων της δυτικής ζωφόρου. Κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης του έργου διαπιστώθηκε η ανάγκη επέκτασης της αποσυναρμολόγησης στο επίκρανο της ΒΔ παρ-

Τα αντίγραφα της δυτικής ζωφόρου τοποθετημένα στον Παρθενώνα. Φωτ. Ρ. Χριστοδούλοπούλου, 2004

στάδας καθώς και στα κιονόκρανα των κιόνων 5 και 6, προκειμένου τα μέλη αυτά να αποκατασταθούν και να συμπληρωθούν με νέο μάρμαρο στο έδαφος. Ιδιαίτερα ουγκινητική εμπειρία ήταν η ανεύρεση σε άριστη κατάσταση αρχαίου εμπολίου με τον πόλο του κατά την αποσυναρμολόγηση των κιονοκράνου του 5ου κίονα, τα οποία και παρεδόθησαν για συντήρηση και φύλαξη στο Μουσείο της Ακρόπολης. Εργασίες δομικής αποκατάστασης έγιναν εκτός από τα αποσυναρμολογημένα και σε αρκετά από τα υποκείμενα μέλη (βόρειο επίτοιχο επιστύλιο, κ.ά.), ενώ ενέματα πραγματοποιήθηκαν στους ανώτερους σφραγίδυλους όλων των κιόνων. Η αρχιτέκτων του έργου

Ρ. Χριστοδούλοπούλου, εκτός από τη γενική παρακολούθηση των εργασιών, εκπόνησε σειρά τροποποιητικών μελετών για την αποκατάσταση με βάση τα νέα δεδομένα που προέκυπταν σταδιακά κατά τις εργασίες (αποκατάσταση των εσωτερικών επιστυλών των κιόνων 4 και 5 και της στρώσης των διαζωμάτων, μελέτη της αρχικής διάταξης των θράνων στη ΒΔ γωνία της πρόστασης του οπισθονάου). Με ευθύνη της πολιτικού μηχανικού κας Ε. Τουμπακάρη διεξήχθησαν δοκιμαστικές φορτίσεις για την αποτίμηση της κατάστασης των κιόνων του οπισθονάου. Εκτός από τον υπο-

των αντιγράφων της ζωφόρου πραγματοποιήθηκε με γλυπτή πρόσοψη από τεχνητό λίθο σε πάχος 10 εκ. και με το υπόλοιπο πίσω τμήμα (εν είδει αντιθίματος) από μάρμαρο, προερχόμενο από τα μέλη των διαζωμάτων της ζωφόρου, που είχαν κατασκευαστεί κατά την επέμβαση του 1898-1900, και τα οποία δεν χρονιμοποιήθηκαν κατά την παρούσα επέμβαση, αφού νέα μελέτη απέδειξε τις διαφορετικές διαστάσεις των μελών αυτών κατά την αρχική τους διάταξη. Η συμπλήρωση του έργου με την ανατοποθέτηση των δοκών και των μεταδοκών της οροφής του δυτικού πτερού αποφασίσθηκε να πραγματοποιηθεί μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, προκειμένου να αποκατασταθούν οι θράνοι του θριγκού της δυτικής πρόστασης που διατηρούνται σε πολύ κακή κατάσταση. Όλες οι εργασίες συγκολλήσεων, συμπληρώσεων και κατασκευής μελών από νέο μάρμαρο έγιναν από το προσωπικό του έργου, εκτός από τις εργασίες της κατασκευής ορισμένων νέων μελών των διαζωμάτων και της μετατροπής των λίθων των διαζωμάτων της επέμβασης του Μπαλάνου σε πίσω τμήματα των αντιγράφων της ζωφόρου, οι οποίες ανατέθηκαν σε εξωτερικά εργαστήρια.

Η έγκαιρη και επιτυχής εκτέλεση του προγράμματος αποκαταστάσεως του οπισθονάου οφείλεται σε μεγάλο μέρος στην ομαδική προσπάθεια και τον ενθουσιασμό, με τον οποίο εργάσθηκε όλο το συνεργείο των μαρμαροτεχνών αλλά και των συντριπτών που απασχολήθηκαν στο έργο

Αποκατάσταση του προνάου του Παρθενώνα

Οι εργασίες αποκατάστασης του προνάου του Παρθενώνα περιλαμβάνουν την αναστήλωση των κιόνων του με εκτεταμένες συμπληρώσεις με νέο μάρμαρο, την αποσυναρμολόγηση του αναστηλωμένου παλαίτερα ΝΑ (βου) κίονα, την αφάριση των οξειδωμένων συνδετηρίων του, την αντικατάστασή τους με τιτάνιο και την ανατοποθέτηση των σπουδύλων των κιόνων και των επιστυλών σύμφωνα με όσα προβλέπει η μελέτη του καθηγητή Μ. Κορρέ. Στις εργασίες που πραγματοποιήθηκαν περιλαμβάνονται οι συμπληρώσεις του τέταρτου και πέμπτου σπουδύλων του 5ου κίονα με νέο μάρμαρο, προκειμένου να αυξηθεί η συνολική ευστάθειά του, οι ανατοποθετήσεις των

κιονοκράνων του 4ου και 5ου κίονα μετά τη συμπλήρωσή τους με νέο μάρμαρο και η δομική αποκατάσταση και ανατοποθέτηση τεσσάρων επιστυλών του θριγκού. Κατά την αποσυναρμολόγηση της περιοχής της ΝΑ παραστάδας του πλάγιου τοίχου του σποκού, εργασία που απαιτείτο να γίνει προκειμένου να ολοκληρωθεί η επέμβαση του προνάου, διαπιστώθηκε έντονος κατακερματισμός των λίθων, γεγονός που απαίτησε την κατασκευή έντεκα συμπληρωμάτων από νέο μάρμαρο, προκειμένου να αποκατασταθεί η συνολική ευστάθεια της περιοχής. Σύμφωνα με την εγκεκριμένη μελέτη, τα συμπληρώματα από νέο μάρμαρο των σπουδύλων των κιόνων θα παρέμεναν αφράδωτα. Κατά την εκτέλεση του έργου ούκως, προκειμένου να βελτιωθεί το αισθητικό αποτέλεσμα, λαξεύθηκαν σαράντα οκτώ ραβδώσεις σε συμπληρώματα αρχαίων θραυσμάτων σπουδύλων, που διέσωζαν τις ραβδώσεις τους. Για αισθητικούς λόγους και πάλι στα συμπληρώματα από νέο μάρμαρο εφαρμόστηκε τεχνητή πάτινα. Τη γενική ευθύνη των εργασιών στο πρόγραμμα αποκαταστάσεως του προνάου είχε ο προϊστάμενος του έργου του Παρθενώνα αρχιτέκτων μηχανικό κ. Ν. Τογανίδης, ενώ οι εργασίες δομικής αποκατάστασης των μελών πραγματοποιήθηκαν με ευθύνη της πολιτικού μηχανικού κας Μ. Μεντζίνη (για ορισμένο διάστημα σε συνεργασία με την πολιτικό μηχανικό Χ. Κυπαρίσση).

Τα μέλη του συνεργείου που απασχολήθηκαν στα προγράμματα αποκαταστάσεως του οπισθονάου και του προνάου είναι τα εξής: Μαρμαροτεχνίτες: Αρμπιλιάς Ιωάννης (έως 1998) (επικεφαλής), Καφούρος Στυλιανός (επικεφαλής), Αγγελόπουλος Γεώργιος (ομαδάρχης), Αλεξόπουλος Φραντζέσκος (ομαδάρχης-επικεφαλής έργου οπισθονάου), Αρμάος Ιωσήφ (ομαδάρχης), Βουδούρης Γεώργιος (ομαδάρχης), Καραγάρης Ευάγγελος (ομαδάρχης), Καρδάμης Σπυρίδων (ομαδάρχης), Παπαρίδης Τζώρτζης (ομαδάρχης), Φώσκολος Δημήτριος (ομαδάρχης), Αγγελόπουλος Σπυρίδων, Βαλαάμου Βασιλική, Βαμβακάς Παναγώτης, Βελονάς Βασίλης, Γραβιάς Δημήτριος, Γάσπαρης Μιχάλης, Γρέκας Θεόδωρος, Θέου Ευφροσύνη, Καλογερόπουλος Παναγιώτης, Κωνσταντινόπουλος Ηλίας, Μαζαράκης Ελένη, Μαστορόπουλος Δημήτρης, Μέγκουλας Κάρολος, Νταγιάκας Θεοχάρης, Συπολτίδης Κωνσταντίνος, Παπαμακρής

Γεώργιος, Παπαρίδης Δημήτριος, Περράκης Ιάκωβος, Σκαλκώτος Τζώρτζης, Σκαλκώτος Γεώργιος, Σπύρου Ιωάννης, Τζανουλίνος Μιχαήλ, Τζωρτζιάκης Ανδρέας, Φακάζης Γιάννης, Φιλιππούσης Γεώργιος, Φιλιππούσης Μιχαήλ, Γαβριηλίδου Σοφία, Φανακίδης Δημήτρης

Λεπτομέρειες από τον καθαρισμό των λίθων VIII(άνω) και VI(κάτω) της δυτικής ζωφόρου του Παρθενώνα. Φωτ. Σ. Μαυρομάτης, 2004

νης Χρυσόστομος, Χουσάκος Αλέξανδρος, Ψιλόπουλος Αθανάσιος.
Εργατοτεχνίτες: Ανδρουτσόπουλος Γρηγόρης, Κολωνιάρης Γεώργιος, Κολωνιάρης Αθανάσιος, Ραχούτης Κωνσταντίνος, Παπαμακρής

Σχεδιάστρια: Καρούρου Ανδρομάχη
Χειριστές Γερανών: Γαΐτης Γεώργιος, Κολωνιάρης Γεώργιος, Κολωνιάρης Αθανάσιος, Ραχούτης Κωνσταντίνος

Χειριστής Παντογράφου: Μπαζάκος Χρήστος
Διαχειριστής εργοταξίου: Αγγελόπουλος Γιώργος
Συνεργείο Συντηρητών: Πάνου Αναστασία (επικεφαλής), Δαμιανός Δημήτριος, Λασκαρίδης Χρήστος, Μαράκης Γιώργος, Νάκα Μελίνα, (συντηρητές), Τζουμουσάλης Ελισσάβετ, Κλάδιος Ιάκωβος (μαρμαροτεχνίτης-ομαδάρχης), Δημόπουλος Κωνσταντίνος (μαρμαροτεχνίτης), Λυρίτης Ανδρέας, Μελάς, Κώστας, Τζεμπελίκος Ευάγγελος (τεχνικός συντηρητής)

Συντήρηση και καθαρισμός της δυτικής ζωφόρου του Παρθενώνα

Το έργο της συντήρησης και του καθαρισμού της δυτικής ζωφόρου του Παρθενώνα, που είχε αποσυναρμολογηθεί από το 1993 και φυλασσόταν στο Μουσείο της Ακρόπολης, ξεκίνησε μετά από εξαντλητικούς ελέγχους και δοκιμές που είχαν ένα μόνο στόχο: την εξασφάλιση της πλέον ακίνδυνης μεθόδου για την προστασία αυτών των αριστουργημάτων της γλυπτικής των κλασικών χρόνων. Οι εργασίες συντήρησης και στερέωσης των λίθων της ζωφόρου ξεκίνησαν το 2000 και περιέλαβαν συγκολλήσεις των μεγάλων θραυσμάτων με λευκό τισμέντο και καρφίδες τιτανίου, πλήρωση των ρωγμών με λεπτόρρευστα υδραυλικά ενέματα, ενίσχυση των επιφανειακών ρωγμών με ενέματα τοιμέντου - ασβέστου, στερέωση των αποσαθρωμένων επιφανειών με φεκασμούς με αιώρημα υδροξειδίου του ασβεστίου, ενισχυμένου με ανθρακικό αιβέστιο, συγκόλλωση μικροθραυσμάτων, αφαίρεση ορειχάλκινων καρφίδων και παλαιότερων κονιαμάτων.

Το επόμενο στάδιο των εργασιών, που περιλάμβανε τον καθαρισμό της ζωφόρου από τις επικαθίσεις αιθάλης, αποτέλεσε αντικείμενο ερευνών, που πραγματοποιήθηκαν από την ΥΣΜΑ υπό την επιστημονική επιπτεία του μέλους της ΕΣΜΑ καθηγητή κ. Θ. Σκουλικίδη. Στόχος η εξεύρεση της καταλλολης μεθόδου που θα εξασφάλιζε τη διατήρηση των ιστορικών στρωμάτων της επιφάνειας και το άριστο αισθητικό αποτέλεσμα. Η μέθοδος καθαρισμού που θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη να εφαρμοσθεί, μετά από πολλές έρευνες και δοκιμές σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Ηλεκτρονικής Δομής και Laser του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας της Κρήτης (ΙΤΕ), είναι η ασυνέχειες της επιφάνειας να σφραγισθούν

μέθοδος Laser με λειτουργία σε δύο μήκη κύματος, συνεπικουρούμενη, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο, από τις άλλες μεθόδους που έχουν δοκιμασθεί και κριθεί ως απολύτως ασφαλείς (μικροψηματοβολή, επιθέματα με προσροφητικές αργίλους, αναστροφή της γυψοποίησης). Μετά την έγκριση, τον Απρίλιο του 2002, από τη ΚΑΣ της σχετικής μελέτης, που εκπονήθηκε από τις κ.κ. Εύπ. Παπακωνσταντίνου, χημικό μηχανικό και Κατερίνα Φραντζικινάκη, συντηρήτρια, το ΙΤΕ ανέλαβε να αναπτύξει ένα πρωτότυπο σύστημα, με λειτουργία σε

Ο ΝΔ λίθος της ζωφόρου του Παρθενώνα πριν τον καθαρισμό του. Φωτ. Σ. Μαυρομάτης, 2002

με κονίαμα χωρίς αισθητική ανάπλαση του αναγλύφου, σύμφωνα και με τις σύγχρονες αντιλήψεις συντήρησης. Προκειμένου να παρουσιασθεί το έργο της ΥΣΜΑ στη ζωφόρο, προετοιμάζεται, σε συνεργασία με την Α' ΕΠΚΑ, προσωρινή έκθεση οκτώ λίθων της δυτικής ζωφόρου στο Μουσείο Ακροπόλεως. Η ομάδα συντήρησης της δυτικής ζωφόρου αποτελείται από τις συντηρήτριες Α. Πάνου, Κ. Φραντζικινάκη, καθώς και τους μαρμαροτεχνίτες Ι. Σκαλκώτο και Κ. Δημόπουλο. Τον καθαρισμό πραγματοποίησαν οι ως άνω συντηρήτριες καθώς και οι συντηρητές Κ. Βασιλειάδης και Γ. Μαράκης. Από πλευράς Εφορείας Ακροπόλεως οι εργασίες στη ζωφόρο εποπτεύονται από την αρχαιολόγο κα. Χρ. Βλασοσούλου, ενώ από πλευράς ΥΣΜΑ την ευθύνη των εργασιών είχε η προϊσταμένη του τομέα συντήρησης της επιφάνειας χημικός μηχανικός κα. Ε. Πατακωνσταντίνου.

Αποκατάσταση του βόρειου τοίχου του κεντρικού κτηρίου και της ανατολικής κιονοστοιχίας των Προπυλαίων

Τα αναστρωτικό πρόγραμμα του βόρειου τοίχου και της ανατολικής κιονοστοιχίας του κεντρικού κτηρίου των Προπυλαίων αποτελείται με εμβόλιμη επέμβαση στο γενικότερο εγκεκριμένο πρόγραμμα αποκατάστασης των οροφών των μνημείου. Η εκτέλεση αυτού του έργου προέκυψε μετά τη διαπίστωση, μετά την αποσυναρμολόγηση των υπερκείμενων μελών, ότι η επέμβαση σταν έτη 1909-1917 είχε προχωρήσει σε μεγάλο μέρος του βόρειου τοίχου του κεντρικού κτηρίου του μνημείου, πιθανότατα προκειμένου να άρει τις παραμορφώσεις που είχαν προκύψει από τη μεγάλη έκρηξη του 17ου αι. Η διαπίστωση αυτή, συνοδευόμενη από την εμφάνως κακή κατάσταση των σιδερένιων συνδετηρίων της προγενέστερης επέμβασης και τη συνακόλουθη δημιουργία ρυγματώσεων στα μέλη, επέβαλε τη σταδιακή επέκταση της αποσυναρμολόγησης σε μεγάλο μέρος του βόρειου τοίχου. Πουλί και Θ. Δίτσα για τον καθαρισμό της δυτικής ζωφόρου.

Το θέμα των αισθητικών αναπλάσεων των λίθων της ζωφόρου στις περιοχές όπου υπήρχαν ασυνέχειες της επιφάνειας απασχόλησε την Επιτροπή Συντηρίσεως Μνημείων Ακροπόλεως. Μετά από δοκιμές σε λίθους της ζωφόρου αποφασίσθηκε οι ασυνέχειες της επιφάνειας να σφραγισθούν με την αισθητική κιονοστοιχία επεκτάθηκε πέρα των ίσιων της κιονοκράνων και σε οκτώ σπονδύλους των κιονών 4 και 5. Τελικά, η αποσυναρμολόγηση των μελών στην ανατολική κιονοστοιχία επεκτάθηκε πέρα των ίσιων της κιονοκράνων και των

οκτώ σφραγίδων των ως άνω κιονών, σε εικοσιένα ακόμα σπονδύλους (δύο στον 1ο, έξι στον 3ο, δύο στον 4ο, ένα στον 5ο και πέντε στον 6ο). Μεταξύ του όγδου και την ίσια σπονδύλου του 1ου κίονα, που κρίθηκε αναγκαίο να αποσυναρμολογηθεί την έγκριση της εξαιρετικά θραυσμάτικής κατάστασης διατήρησης τους, βρέθηκε αρχαίο εμβόλιο σε εξαιρετική κατάσταση, το οποίο παραδόθηκε προς φύλαξη και συντήρηση στο Μουσείο Ακροπόλεως. Στις άνω έδρες των σπονδύλων βρέθηκαν αρχαίες οικοδομικές επιγραφές με μύλο. Από τον αρμό μεταξύ του πέμπτου και έκτου σπονδύλου του δουκίονα απομακρύνθηκε το δημιοφίλες πρίονι του Πιττάκη, που όπως αποδείχθηκε είχε διατηρηθεί από τον Μπαλάνο σε κατάλληλα διαμορφωμένο λάξευμα.

Από τους σπονδύλους που αποσυναρμολογήθηκαν απομακρύνθηκαν τα σιδερένια συνδετήρια στοιχεία της προηγούμενης επέμβασης, ενώ τα θραύσματα συνδέθηκαν με ράφδους τιτανίου. Από τον βόρειο τοίχο αποσυναρμολογήθηκαν συνολικά 55 αρχιτεκτονικά μέλη, ανάμεσά τους τα τρία επίτοιχα επιστύλια, η γωνιακή τρίγλυφος, η μετόπη και ένας λίθος του θυραίου τοίχου. Οι αποσυναρμολογήσεις πραγματοποιήθηκαν με τη χρήση ειδικά κατασκευασμένων αρπαγών, γιατί πολλές φορές ακολουθούσαν την ίδια σειρά με την αρχική συναρμολόγηση των λίθων, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την απόκρυψη των γόμφων στις μη προστέπες επιφάνειες των λίθων. Στο έδαφος τα αποσυναρμολογημένα μέλη υπέστησαν δομική αποκατάσταση με συγκολλήσεις των θραυσμάτων με ράφδους τιτανίου, ενώ έγιναν συμπληρώματα με νέο μάρμαρο μόνον όπου απαιτείτο να αποκατασταθεί η επιφάνεια δέρασης των σπονδύλων και των λίθων.

Τη δομική αποκατάσταση ακολούθησε η επέμβαση της επιφάνειας των εδρών και των επιφανειών ώστε, επιφανείων που θα παραμείνουν απρόσιτες μετά την ανασυναρμολόγηση. Η ανατοποθέτηση των λίθων συνδυάστηκε με την αντικατάσταση των σιδερένιων συνδέσμων και γόμφων με άλλους από τιτανίο, που τοποθετήθηκαν είτε στις αρχαίες εντορμίες είτε στις νεώτερες της προηγούμενης επέμβασης. Κατά την αναποθέτηση των λίθων του τοίχου επιδιώχθηκε η άριστη γεωμετρική παραμορφώσεων, όσο από την ανασυναρμολόγηση των κιονών 4 και 5. Τελικά, η αποσυναρμολόγηση των μελών στην ανατολική κιονοστοιχία επεκτάθηκε πέρα των ίσιων της κιονοκράνων και των

ποι δεν αποσυναρμολογήθηκαν. Η αναποθέτηση των κιονών συμπληρώθηκε με την ανατοποθέτηση των κιονοκράνων. Τα κιονόκρανα, που είχαν περιστραφεί κατά κατά 90° ή 180° κατά την επέμβαση Μπαλάνου, προκειμένου η πλήρης επιφάνεια τους να εμφανίζεται στην ανατολική όψη του μνημείου, τοποθετήθηκαν τώρα σύμφωνα με τον ακριβή αρχικό τους προσανατολισμό. Στο αναστρωτικό πρόγραμμα των Προπυλαίων απασχολήθηκε όλο το προσωπικό του συνεργείου με επικεφαλής των μαρμαροτεχνίτη Π. Αδαμόπουλο. Υπεύθυνος για τις

Ο ΝΔ λίθος της ζωφόρου του Παρθενώνα μετά τον καθαρισμό του. Φωτ. Σ. Μαυρομάτης, 2004

αποσυναρμολογήσεις και ανατοποθέτησης των θραυσμάτων με ράφδους τιτανίου, ενώ έγιναν συμπληρώματα με νέο μάρμαρο μόνον όπου απαιτείτο να αποκατασταθεί η επιφάνεια δέρασης των σπονδύλων και των λίθων. Τη δομική αποκατάσταση ακολούθησε η επέμβαση της επιφάνειας των εδρών και των επιφανειών ώστε, επιφανείων που θα παραμείνουν απρόσιτες μετά την ανασυναρμολόγηση. Η ανατοποθέτηση των λίθων συνδυάστηκε με την αντικατάσταση των σιδερένιων συνδέσμων και γόμφων με άλλους από τιτανίο, που τοποθετήθηκαν είτε στις αρχαίες εντορμίες είτε στις νε

Πέρασαν κιόλας τρία ολόκληρα χρόνια από την έναρξη της δεύτερης περιόδου των εργασιών αποκατάστασης του οπιοθονάου στον Παρθενώνα και σήμερα ήμαστε πλέον σε θέση να παραδώσουμε ολοκληρωμένο το έργο. Στόχος του προγράμματος ήταν η αποκατάσταση, δομική και επιφανειακή, όλων των μελών της πρόστασης μετά την αποξήλωση τους ή και κατά χώραν, καθώς και η επανατοποθέτηση τους στο μνημείο, όπου θα συνδέονταν μεταξύ τους με νέα συνδετήρια στοιχεία από τιτάνιο. Κατά την πρώτη περίοδο των εργασιών (Σεπτέμβριος '91-Ιούλιος '93) είχαν αποξηλωθεί τα αρχιτεκτονικά μέλη των στρώσεων της οροφής του δυτικού πτερού, του θράνου και της ζωφόρου με διαζώματα εσωτερικά. Επακολούθησε ένα χρονικό διάσπημα σταθερής αλλά αργών ρυθμών απασχόλησης στη δομική αποκατάσταση των μελών των αποσυναρμολογημένων στρώσεων (1993-1996). Συγχρόνως προχωρούσε ή έρευνα και η προετοιμασία σε μηχανικό εξοπλισμό για την ενεμάτωση των κιόνων της πρόστασης, για τους οποίους είχε ληφθεί απόφαση να ενισχυθούν δομικά επιτοπίως. Οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν στο διάστημα 1997-98 σε όλους τους σφραγίδους των τεοσάρων βορειότερων κιόνων, εκτός από τον ανώτατο.

Η δεύτερη περίοδος των εργασιών ξεκίνησε ουσιαστικά στις αρχές του 2001 με την καταβίβαση των βόρειων διαζωμάτων και λίθων πληρώσεως, που είχαν παραμείνει στο μνημείο. Η επέμβαση επεκτάθηκε και στους βορειότατους λίθους του δυτικού τοίχου στη συμβολή του με τη βόρεια πλευρά της πρόστασης.

Αποξήλωση επιστυλίων

Τον Απρίλιο του 2001 δρομολογήθηκε η αποξήλωση της στρώσης των επιστυλίων αρχίζοντας από το εξωτερικό μέλος της νότιας πλευράς της πρόστασης και συνεχίζοντας με το ανατολικότερο της βόρειας πλευράς. Τα εσωτερικά επιστυλία της ΝΔ γωνίας αποσπάθηκαν σε πολυάριθμα τεμάχια, που είχαν προκύψει από τη διόγκωση των μεταλλικών συνδέσμων στην καταπονημένη από την αρχαία πυρκαγιά μάζα τους και τα οποία συγκρατούνταν μεταξύ τους με σφραγίσεις τοιμεντοκονιάματος και καρφίδες, εδραζόμενα στους τοίχους του μεσαιωνικού κλαμακοστασίου. Μέχρι το τέλος του έτους η αποξήλωση είχε επεκταθεί στη ΒΔ

γωνία και τα τρία βορειότατα επιστύλια της δυτικής πλευράς τα κατασκευασμένα από τον Μπαλάνο, ενώ τον Ιανουάριο του 2002 ολοκληρώθηκε η αποξήλωση όλων των επιστυλίων με την καταβίβαση και των τριών βόρειων. Η αποξήλωση κάθε τριάδας επιστυλίων άρχιζε από το ανατολικό μέλος της πρόστασης με την εσωτερική της πρόσοψη τους, όπου μετακινείτο προς το εσωτερικό της πρόστασης με ζεύγος αρφαγών, ώστε να περαστούν οι μάντες αναρτήσεως και να καταβιβασθεί με τον γερανό. Όσα επιστύλια ήσαν διασπασμένα σε μικρότερα θραύσματα, εξασφαλίστηκαν προηγουμένως με μεταλλικές δοκούς και μάντες, ώστε να μη διανοιχθούν κατά την ανάρτηση τους.

Αποκατάσταση κιόνων

Μετά την αφαίρεση όλων των επιστυλίων και τη διαπίστωση της έντονης ταλάντωσης των δύο μεσαίων κιόνων, αποφασίστηκε η διεξαγωγή δοκιμαστικών φορτίσεων, για να ελεγχθεί η στατική επάρκεια των κιόνων. Οι φορτίσεις πραγματοποιήθηκαν το 2002

- Τα μέλη με θραύσματα περιμετρικά του κυρίως όγκου, που συγκολλήθηκαν με βλάτρα.
- Τα μέλη με τυφλές ρωγμές, όπου τοποθετήθηκαν εξωτερικά οπλισμοί εξασφάλισης.
- Όλα τα δυτικά επιστύλια συμπληρώθηκαν στην άνω περιοχή της πρόσοψης τους, όπου υπήρχαν κενά από θραύσματα ή συμπληρώματα παλαιοτέρων επεμβάσεων, με νέο μάρμαρο της επέμβασης Μπαλάνου, τα οποία συγκολλήθηκαν με το αρχαίο μέλος με ράβδους τιτανίου.

Αποκατάσταση κιόνων

Μετά την αφαίρεση όλων των επιστυλίων και τη διαπίστωση της έντονης ταλάντωσης των δύο μεσαίων κιόνων, αποφασίστηκε η διεξαγωγή δοκιμαστικών φορτίσεων, για να ελεγχθεί η στατική επάρκεια των κιόνων. Οι φορτίσεις πραγματοποιήθηκαν το 2002

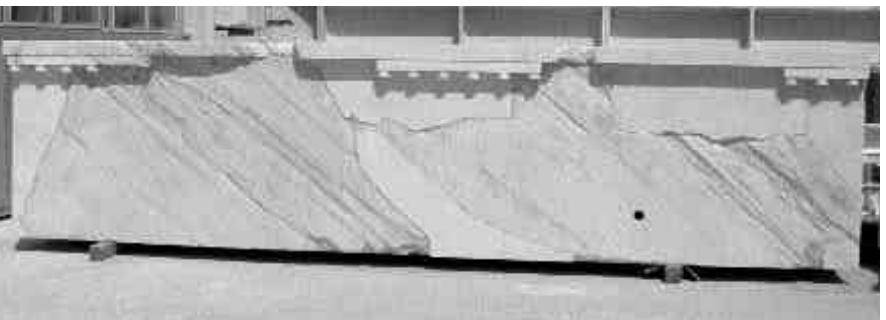
Ανασυναρμολόγηση επιστυλίου του οπιοθονάου του Παρθενώνος. Φωτ. Σ. Μαυρομάτης, 2003

νέο μάρμαρο των καταβιβασθέντων μελών στο έδαφος. Η αποκατάσταση των μελών άρχισε από αυτά της ΒΔ γωνίας, τα οποία και επανατοποιήθηκαν πρώτα στο μνημείο. Τα καταβιβασθέντα μέλη και κυρίως τα επιστύλια διακρίνονταν ανάλογα με τον τρόπο θραύσης τους σε επιμέρους τμήματα και τον τρόπο της δομικής αποκατάστασής τους σε τέσσερις κατηγορίες:

- Τα θραυσμένα σε 2-3 μεγάλα τμήματα που συγκολλήθηκαν με διαμίκτες οπλισμούς.
- Τα θραυσμένα σε πολλά μικρότερα θραύσματα, τα οποία συγκολλούμενα με βλάτρα αποτέλεσαν μεγαλύτερα τμήματα.

στοιχεία της παλαιότερης επέμβασης, όπως οι εντατήρες ή η μεταλλική δοκός του 3ου κιονοκράνου, τα οποία αντιμετώπιζαν επιτυχώς τα στατικά προβλήματα της περιοχής διατηρήσης, με την αντικατάσταση τους με πιστά αντίγραφα από τιτάνιο. Παρομοίως επαναχρησιμοποιήθηκαν τα συμπληρώματα από νέο μάρμαρο της επέμβασης Μπαλάνου, τα οποία συγκολλήθηκαν με το αρχαίο μέλος με ράβδους τιτανίου.

Κατά την αποξήλωση των κιονοκράνων του 5ου και bou κίονα και του ανώτατου σφραγίδου του 5ου, που έχριζε εκτεταμένης αποκατάστασης, αποκαλύφθηκαν διατηρητέα σε άριστη κατάσταση, τα αρχαία ξύλινα εμπόλια με τους πόλους στο εσωτερικό τους. Είχαν διατηρηθεί ακόμα και η σκόνη για την ενοφίνωση των ξύλινων στοιχείων, όπως και οι οπμείς και τα ίχνη τορναρίματος.

Επιστύλιο του οπιοθονάου του Παρθενώνος αποκατεστημένο. Φωτ. Ρ. Χριστοδούλοπούλου, 2003

Αναποποιήση μαρμάρινου συμπληρώματος της επέμβασης Μπαλάνου στο κιονόκρανο του πρώτου (από ΒΔ) κίονα του οπιοθονάου του Παρθενώνος. Φωτ. Ρ. Χριστοδούλοπούλου, 2003

μετά την ένθεσή του θα παρέμενε αφανές, αποφασίστηκε τελικά η μη ενσωμάτωσή του. Όσον αφορά στα υπόλοιπα τέσσερα επιστυλία της παλαιότερης επέμβασης που υπήρχαν στο μνημείο, αυτά αντικαταστάθηκαν από τα αντίστοιχα αρχαία που προέκυψαν μετά από συγκολλήσεις του ταυτομένου υλικού τους

Η επανατοποθέτηση των επιστυλίων, αν και ως διαδικασία ήταν ασφαλέστερη και ταχύτερη από αυτή της αποξήλωσης, απαιτούσε αποφάσεις για τη νέα γεωμετρία του θριγκού που θα πρέπει περιέπειτε, δεδομένης της παραμένουσας παραμόρφωσης των κιόνων και της προκύπτουσας καμπύλως που θα έπρεπε αυτά να ακολουθήσουν. Δόθηκε προτεραιότητα στην ακολουθία των αρχαίων σημείων στην έντονη προκύπτουσα παραμόρφωση. Τα επιστύλια πήραν την τελική τους θέση μετά από αρκετές δοκιμαστικές τοποθετήσεις.

Επανατοποθέτηση κιονοκράνων

Κατά το τρέχον έτος επανατοποθετήθηκαν και τα δύο νοτιότατα κιονόκρανα, στα οποία εκτός από την συγκόλληση των αρχαίων μερών τους ή και των ενθέτων συμπληρωμάτων του Μπαλάνου, έγινε και η συμπλήρωση των καμμένων εσωτερικών τους με νέο μάρμαρο, για την αποκατάσταση της αυτοτελούσας έδρασης των υπερκειμένων επιστυλίων. Στα συμπληρώματα μορφοποιήθηκαν άβακας και απλοποιημένος εχίνος, χωρίς μάντες.

Σύνδεση μελών

Για τη σύνδεση των επιστυλίων αλλά και όλων των υπολοίπων μελών, χρησιμοποιήθηκαν οι αρχαίες εντορμίες, όπου αυτές σώζονταν σε σχετικά καλή κατάσταση, εντός των οποίων τοποθετήθηκαν σύνδεσμοι ίδιας μορφής με τους αρχαίους, μετά όμως από νέους υπολογισμούς. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, είτε χρησιμοποιήθηκαν αυτές που είχαν διανοιχθεί πλησίον τους από τον Μπα-

λάνο (όπως στην περίπτωση των θράνων), είτε οι αρχαίες, όπου οι τυπικοί σύνδεσμοι ενισχύθηκαν στις κεφαλές τους με βλήτρα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως στην σύνδεση των εξωτερικών ΝΔ επιστυλίων, σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν ειδικού τύπου σύνδεσμοι.

Επανατοποιέτηση ζωάρχου - διαζωμάτων
Ήδη τον Απρίλιο του 2002 άρχισε η ανασύ-
σταση της στρώσης των διαζωμάτων και
των λίθων πληρώσεως, αρχικά στη συμβολή
με τον δυτικό τοίχο και κατόπιν στη βόρεια
πλευρά και στην εσωτερική ΒΔ γωνία.

Μετά από νέα μελέτη τα διαζώματα της δυτικής πλευράς προέκυψαν κατά τέσσερα λιγότερα σε αριθμό από αυτά που είχε τοποθετήσει παλαιότερα ο Μπαλάνος και μεγαλύτερα σε μήκος, με αυτό των δύο κεντρικών μελών να ισούται με αυτό των επιστύλιων. Η κατασκευή των μελών αυτών ανατέθηκε σε εξωτερικό εργαστήριο (εταιρεία VENUS). Επανεξετάστηκε επίσης το θέμα της μορφής των αντιγράφων των μελών της δυτικής ζωφόρου και αποφασίστηκε η διμερής κατασκευή τους. Στις θέσεις πίσω από τα χυτά μέρη των λίθων της ζωφόρου αποφασίστηκε να τοποθετηθούν αναμορφωμένοι ιοι έξι λίθοι των διαζωμάτων της επέμβασης Μπαλάνου και επιπλέον άλλοι εννέα από νέο μάρμαρο, οι οποίοι και κατασκευάστηκαν λόγω έλλειψης χρόνου επίσης από το ως άνω εξωτερικό εργαστήριο. Πρόσθετοι λίθοι πληρώσεως, κατασκευασμένοι από νέο μάρμαρο, τοποθετήθηκαν στη ΒΔ γωνία και στο μέσον της δυτικής πλευράς.

Επανατοποθέτηση θράνων

Αντίστοιχη πορεία επανατοποθέτησης ακολούθησαν και οι θράνοι, των οποίων έγινε πρόσθετη συντήρηση επιφανείας και συμπλήρωση με νέο μάρμαρο, κυρίως στις ελλείψουσες περιοχές γόμφων. Καθοριστικής σημασία για την τοποθέτηση των μελών αποδείχθηκε η θέση των γωνιακών μελών που παγιώθηκε μετά από σειρά δοκιμαστικών τοποθετήσεων. Σφραγίστηκαν επίσης όλοι οι αρμοί μεταξύ των μελών, οριζόντιοι και κατακόρυφοι, με ελαστικό παρέμβλημα και κονίαμα, ώστε να προστατεύονται από την εισορούντα, και πατιναρίστηκαν τα νέα μάρμαρα σε όλες τις στρώσεις.

Επί των βορείων θράνων τοποθετήθηκε η επίτοιχη δοκός, μετά από επάλληλες δοκιμαστικές τοποθετήσεις, ενώ η αντίστοιχη της

νότια, διανοίθηκε, ακολουθώντας υπάρχουσα ρωγμή, σε δύο μέρη και συγκολλήθηκε εσωτερικά με διαφήκεις οπλισμούς.

Μεσαιωνικό κλιμακοστάσιο

Αυτοτελές έργο, αλλά προαπαιτούμενο για την τοποθέτηση των εσωτερικών ΝΔ επι- στυλίων, υπήρξε η εξυγίανση της ανωδομής του οωζομένου μεσαιωνικού κλιμακοστα- σίου, όπως και η κατασκευή δοκού από

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αυτή παρουσίαση των εργασιών αποκατάστασης του οπιθονάου κατά τα τελευταία τρισκόμισυ

Γενική άποψη των αντιγράφων της δυτικής ζωφόρου μετά την αναποιοθέτηση τους στον Παρθενώνα.
Φωτ. Ρ. Χριστοδούλοπουλου, 2004

έτη, αναφέρονται και μερικά ποσοτικά στοιχεία αυτής της δεύτερης φάσος των εργασιών:

- καταβιθάστηκαν 36 μέλη (2 ολόκληρα κιονόκρανα, 2 τμήματα κιονοκράνων, 1 σφρόνδυλος, 22 επιστύλια, 3 διαζώματα, 5 λίθοι πληρώσεως και 1 θράνος)
 - αποκαταστάθηκαν δομικά 40 μέλη (6 κιονόκρανα, 2 επίκρανα, 2 σφρόνδυλοι, 21 επιστύλια, 5 διαζώματα, 1 λίθος πληρώσεως 2 θράνοι και 1 επίτοιχη δοκός)
 - ενεματώθηκαν ί συντηρήθηκαν επιφανειακά 105 συνολικά μέλη (όλα τα προαναφερόμενα μέλη και επιπλέον 7 σφρόνδυλοι, 1 επιστύλιο, 6 διαζώματα, 9 λίθοι πληρώσεως, 35 θράνοι, 1 επίτοιχη δοκός και 6 μέλη οροφής)
 - κατασκευάστηκαν εκ νέου 40 μέλη –εκτός των 3 λίθων τοίχων του κλιμακοστασίου– (4 διαζώματα, 2 λίθοι πληρώσεως 15 πίσω τμήματα ζωφόρου, 19 χυτά μέλη ζωφόρου)
 - επανατοποθετήθηκαν 133 μέλη (2 ολό-

οπμαντικότερο όμως κέρδος είναι αναμφισβίτητα η επίτευξη ενός συγκεκριμένου στόχου, μέσα από τη ζύμωση πολλών διαφορετικών αντιλήψεων, χαρακτήρων και ικανοτήτων και η συνειδητοποίηση, εκ μέρους των σύγχρονων τεχνιτών, της άρτιας γνώσης και της απαράμιλλης ποιότητας της εργασίας των αρχαίων συναδέλφων τους, τους οποίους πάντα θεωρούν προγόνους.

Ποζαλία Χριστοδουλοπούλου

Αρχιπέτων του έργου

αποκαταστάσεως του Παρθενώνος,

υπεύθυνη προγράμματος οπισθονάου

α κιονόκρανα, 2 τμήματα κιονοκρά-
1 σφρόνδυλος, 21 επιστύλια, 15 διαζώ-
, 12 λίθοι πληρώσεως 15 πίσω τμήματα
όρου, 19 χυτά μέλη ζωρόου, 38 θρά-
2 επίτοιχες δοκοί και 6 μέλη οροφής)
ετά από τα μέλη, όπως αναφέρθηκε,
αβιβάστηκαν τεμαχισμένα σε πολυά-
θραύσματα, όπως το νότιο εσωτερικό
τύλιο του οποίου αριθμήθηκαν 30 ευμε-
θραύσματα και άλλα τόσα μικρότερα.

οικίλα, απλά ή σύνθετα, συνήθη πρωτότυπα, τεχνικά αλλά και μελετητικά θέματα, κλιμάκιαν να επιλύσουν το επιστημονικό και το τεχνικό προσωπικό, εμπλούτιον

Το κεντρικό κτίριο των Προπυλαίων είναι να ορθογωνικό κτίριο με δύο όμοιες εξάστυλες δωρικές αετωματικές προσόψεις στα ανατολικά και στα δυτικά. Ένας εγκάρσιος ποίχος το διαιρεί σε δύο χώρους: την ανατολική στοά και τη δυτική αίθουσα. Το μεσαίο πετακιόνιο κάθε πρόσοψης είναι ευρύτερο από τα υπόλοιπα για να επιτρέψει τη διέλευσην ενός κεκλιμένου δρόμου για την ανάβαση των ζώων της πομπής των Παναθηναϊών. Ο δρόμος αυτός διασχίζει το κεντρικό κτίριο των Προπυλαίων κατά μήκος του, κατά μήκος άξονα περνώντας μέσα από την μεγάλη κεντρική θύρα που ανοίγεται στον εγκάρσιο τοίχο. Στον τοίχο αυτό ανοίγονται και άλλες τέσσερις θύρες, διατεταγμένες συμμετρικά στις δύο πλευρές της κεντρικής, με το μέγεθός τους να μειώνεται βαθμιδών προς τους πλευρικούς τοίχους του κτιρίου. Για τον λόγο αυτό ο γυγάριος τοίχος ονομάζεται και θυραίος. Ο θυραίος τοίχος, λοιπόν, διαιρεί το κεντρικό κτίριο των Προπυλαίων σε δύο χώρους: στα ανατολικά βρίσκεται η ανατολική στοά και στα δυτικά η ευρύχωρη δυτική αίθουσα. Για τη στήριξη της εκτεταμένης μαρμάρινης φραντωματικής οροφής της τελευταίας, ήταν αναγκαία η χρήση εσωτερικών υποστυλωμάτων, που πήραν την μορφή έξη ιωνικών στοινών διατεταγμένων συμμετρικά ανά ευγή, στις δύο πλευρές του κεκλιμένου δρόμου. Το τημά του κεκλιμένου δρόμου ουδεποτέ διασχίζει τα Προπύλαια και ο χώρος ουδεποτέ ορίζεται από τα υπερκείμενα και παραείμενα κατασκευαστικά στοιχεία –στη λοβά-ες, κίονες, ανωδομή– ονομάζονται συμβατικά κεντρική διάβαση των Προπυλαίων.

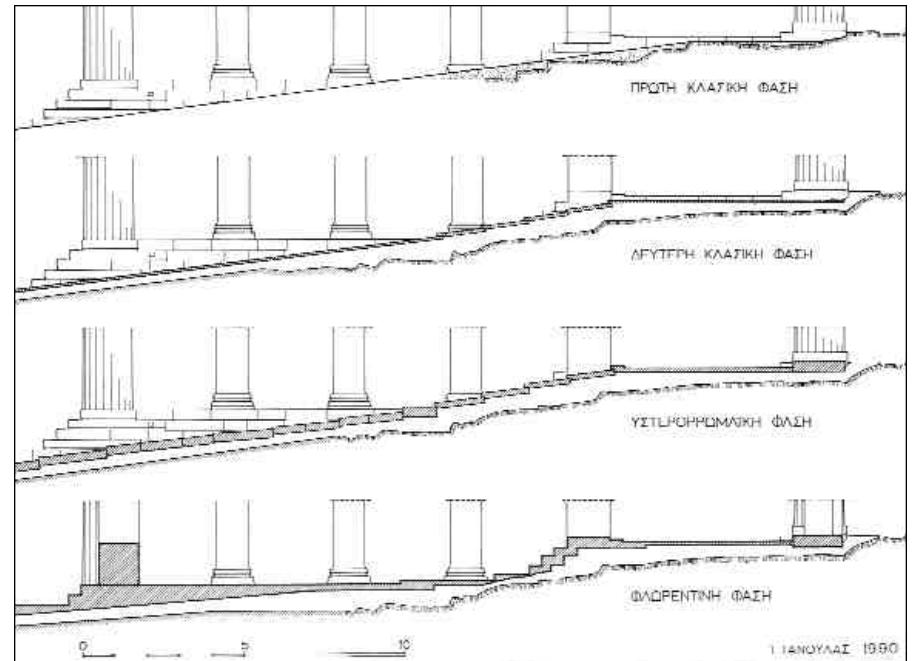
Το δυτικό άκρο της κεντρικής διάβασης πουκαλύφθηκε για πρώτη φορά το 1805, σταν απομακρύνθηκαν οι λίθοι της μεσαιωνικής εξέδρας μπροστά από το κεντρικό κτίσιο, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν για το κτίσιμο ενός προμαχώνα στα νότια της πύλης Beulé. Στη δεύτερη δεκαετία του 19ου αιώνα, ο Cockerel άρχισε την καταστροφή του μεσαιωνικού δαπέδου της κεντρικής διάβασης, η οποία συνεχίστηκε μετά την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους και την απόδοση της Ακρόπολης στην αρχαιολογική έρευνα.

μένι ξι
της Με
Κατά τ
πλήρη
μπρίων

αι κατ' αποκλειστικότητα για την Ακρόπολη. Εν τούτοις, από την αποκάλυψή τους, τα λείψανα και οχετών στην κεντρική διάβαση θειμένα στις καιρικές συνθήκες και ώπινες δράσεις, με αποτέλεσμα να σημαντικές φθορές. Το 1956/7 ο πιττικατέστησε την κλίμακα του Πιττικής οπιμερινή τεθλασμένη αναβάθμα σεί, έως σήμερα, στο δυτικό τμήμα της κεντρικής διάβασης των Προπολαίων, συνταξ σ' αυτήν το κύριο ρεύμα επιπών. Αργότερα κατασκευάστηκε το δάπεδο που κάλυψε όλο, σχεδόν της διάβασης, εκτός από το

λιασμός των στοιχείων που προέκυψαν παρουσιάζονται στο βιβλίο μου Τα Προπύ - λαια της Αθηναϊκής Ακρόπολης κατά τον Μεσαίωνα, που εκδόθηκε το 1997 στην Αθήνα. Η μελέτη των στοιχείων οδήγησε στη διάκριση τεοσάρφων κυρίων οικοδομι- κών φάσεων στην κεντρική διάβαση.

α. Πρώτη κλασική φάση: η νέα τεκμηρίωση επιαλλίθευσε την αποκατάσταση της πρώτης κλασικής φάσης που είχε προτείνει ο Gorham Philip Stevens το 1942. Ο Stevens διέκρινε δύο φάσεις: κατά την πρώτη, το δάπεδο ήταν ο ίδιος ο βράχος εξομαλυμένος με απολάξευση και πλήρωση των φυσικών κοιλοτήτων του – κατά την φάση αυτή δεν

Κεντρική διάβαση των Προπυλαίων. Αποκατάσταση σε τομή των τεοσάρων φάσεων του δαπέδου και του οχετού. Μελέτη-συγδίαιρη Τ. Τανούλας, 1990

ου βρίσκεται στα δυτικά του δυτικές ιωνικών κιόνων. Το έτος γύλινο αυτό δάπεδο αφαιρέθηκε πικαπαστήθει από ένα καινούργιο, φρες και το δυτικό άκρο, σύμφωνα με τον Ιερότερο Σπηλιόντας να διατίθεται.

του Ιωαννί Τραύλου και με οική εψη. Το 1988 ολόκληρη η ζύλινη αντικαταστάθηκε με νέα, η οποία διδιά εξωτερική μορφή διέφερε, προς το ότι στηριζόταν σε βελτιωμένη υποδομή, σύμφωνα με μελέτη Ιωαννίδου.

Άρκεια αυτής της επέμβασης έγινε γεδιαστική και φωτογραφική τεκμηρίωση. Μια πλήρης περιγραφή και σχο-

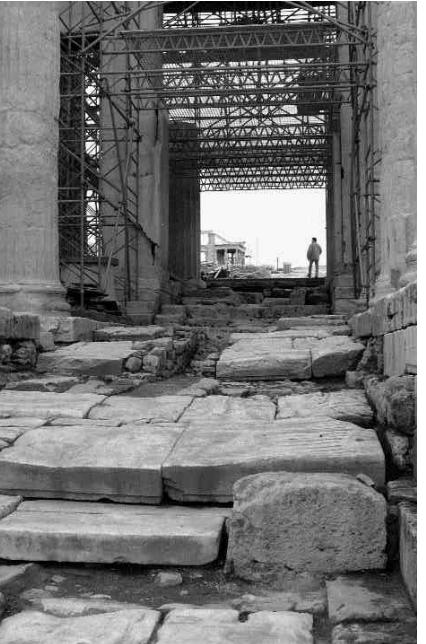
είχε θεωρηθεί απαραίτητο να κατασκευαστεί οχετός διά μέσου των Προπυλαίων για την απομάκρυνση των νερών της βροχής, διότι ο προ-μνησικλειος λαζευ μένος στο βράχο οχετός είχε θεωρηθεί αρκετός γι' αυτόν τον

β. Δεύτερη κλασική φάση: κατασκευή οχετού κατά μίνικος της κεντρικής διάθρασης. Στην ανατολική στοά ο οχετός λαξεύθηκε, σχεδόν καθ' όλο το μίνικος του, εξ ολοκλήρου στον φυσικό βράχο και οκεπάστηκε με πλάκες που τοποθετήθηκαν σε εγκοπές στα χείλη του οχετού. Αυτό σημαίνει ότι, τουλάχιστον στην περιοχή αυτή, δεν υπήρξε πλακόστρωση επάνω από τον παρακείμενο

βράχο και η διαμόρφωση εκατέρωθεν του οχετού παρέμεινε ως είχε στην προηγούμενη φάση. Στην συνέχεια της διαδρομής του προς τα δυτικά, ο πυθμένας του οχετού διατηρείται λαξευμένος στον φυσικό βράχο ώς το ανατολικό ζεύγος ιωνικών κιόνων. Φαίνεται, όμως, ότι στη συνέχεια του προς τα δυτικά, ο οχετός ήταν εξ ολοκλήρου κτιστός, επειδή η κλίση του βράχου αυξάνεται απότομα. Είναι βέβαιο ότι ο οχετός ήταν καλυμμένος με πλάκες σε όλο το μήκος του, δεν είναι, όμως, βέβαιο αν και το δάπεδο στις δύο πλευρές του έφερε επίσης πλακόστρωση.

γ. Ρωμαϊκή φάση: το δάπεδο της διάβασης στην ανατολική στοιχία διαμορφώθηκε με μαρμάρινες πλάκες στερεωμένες με κονίαμα. Οπως φαίνεται στα σχέδια του Bohm, κατά μήκος της ανατολικής πλευράς της κεντρικής θύρας διαμορφώθηκε μια χαμηλή βαθμίδα όμοια με την κλασική βαθμίδα που τρέχει κατά μήκος της ανατολικής πλευράς των εκατέρωθεν τμημάτων του θυραίου τοίχου. Όλο το προς τα δυτικά τμήμα του δαπέδου πλακοστρώθηκε με μεγάλες πλάκες που διαμόρφωναν μεγάλες κεκλιμένες βαθμίδες. Η διαμόρφωση αυτή θα πρέπει να είναι σύγχρονη με τη μαρμάρινη ρωμαϊκή κλίμακα, που κατασκευάστηκε πιθανότατα τον 1ο μ. Χ. αιώνα.

Το ρωμαϊκό δάπεδο της διάβασης πρέπει να επισκευάστηκε την Υστερορρωμαϊκή περίοδο, μετά την αποχώρηση των Ερούλων

Κεντρική διάβαση των Προπυλαίων, άποψη από Δ. Διακρίνονται στο κάτω μέρος η μαρμάρινη υποπορωφαντική πλακόστρωση, στο κέντρο ο οχετός. Επάνω, η εσχάρα για την προστασία των εποκές - πάνω. Φωτ. Τ. Σουβλάκης, Φεβρουάριος 2004

το 267 μ. Χ. Αυτό συνάγεται από το γεγονός ότι οι οωζόμενες πλάκες του δαπέδου είναι σε δεύτερη χρήση και προέρχονται όλες από κρυπτίδωμα κτιρίου της κλασικής εποχής. Η πρακτική αυτή παραπέμπει στην υστερορρωμαϊκή περίοδο, και όχι στον 1ο μ. Χ. αιώνα.

Κεντρική διάβαση των Προπυλαίων μετά τη διάστρωση του ξύλινου του δαπέδου και την τοποθέτηση των κιγκλιδωμάτων, άποψη από Δ. Φωτ. Τ. Τανούλας, Μάρτιος 2004

δ. Η είσοδος στην Ακρόπολη γινόταν διαμέσου της κεντρικής διάβασης των Προπυλαίων ώς τις αρχές του 15ου αιώνα. Όμως, ο δούκας των Αθηνών Αντώνιος Ά' Acciaiuoli χρησιμοποίησε τη δυτική αίθουσα του κεντρικού κτιρίου των Προπυλαίων ως χώρο υποδοχής, με αποτέλεσμα να καταργηθεί η δίοδος διά μέσου των Προπυλαίων. Για τη διαμόρφωση συνεχούς ορίζοντιου δαπέδου στη δυτική αίθουσα η κεντρική διάβαση επιγράφηκε και καλύφθηκε με ορίζοντια μαρμάρινη πλακόστρωση, η οποία καταστράφηκε, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, από τον Cockerel.

Η εφαρμογή της Μελέτης Αποκατάστασης της Ανωδομής των Προπυλαίων προέβλεπε την επέκταση των εργασιών σε όλο το πλάτος του μνημείου και, βεβαίως, στην περιοχή της κεντρικής διάβασης. Απαραίτητη προϋπόθεση για την έναρξη των εργασιών ήταν, βεβαίως, η διασφάλιση των διερχομένων από κάθε πιθανό κίνδυνο κατά τη διάρκεια των εργασιών. Αποφασίστηκε να μελετηθεί μια κατασκευή που να συγκρατεί δομικά υλικά ή αντικείμενα που θα μπορούσαν να πέσουν, κατά τη διάρκεια των εργασιών, από την περιοχή της ανωδομής του κτιρίου και να προκαλέσουν αυτύχημα στους επισκέπτες, που θα κινούνταν επάνω στο δάπεδο της κεντρικής διάβασης.

Κρίθηκε ότι, από αισθητική άποψη, η κατασκευή αυτή θα έπρεπε να έχει μορφή όσο γίνεται πιο διακριτική για να μην αποσπά την προσοχή των διερχομένων και, επίσης, να επιτρέπει κατά το δυνατόν την οπτική επαφή των διερχομένων με το μνημείο και το εκτελούμενο έργο.

Τελικά κατασκευάστηκε μια οροφή από άκαμπτη πλεκτροσυντηγμένη εσχάρα γαλβανισμένου σιδήρου. Τα πλαίσια, μέσα στα οποία εντάχθηκε η εσχάρα, στηρίχτηκαν σε ορίζοντια στοιχεία με μορφή δικτυώματος από γαλβανισμένο οωδίνα, οι οποίες με τη σειρά τους στηρίχτηκαν απ' ευθείας επάνω στα ικριώματα των γερανογεφυρών. Το πλαίσιο της εσχάρας έχουν μεταβαλλόμενο πλάτος, ούτως ώστε να σκεπάζουν κάθε φορά όλο το πλάτος μεταξύ των πύργων των ικριώματων, εξασφαλίζοντας, με τον τρόπο αυτόν, πληρέστερη προστασία. Επάνω στην εσχάρα απλάθηκε λεπτό συρμάτινο πλέγμα με μικρό άνοιγμα βρόχου, ούτως ώστε να έχει την δυνατότητα να συγκρατεί και μικρά πώγματα δομικών υλικών. Η συνολική κατασκευή έχει αρκετή ακαμψία για να λει-

τουργεί όχι μόνον ως οροφή του διαδρόμου, αλλά και ως πάτωμα για τη διακίνηση του προσωπικού.

Σύμερα, η κεντρική διάβαση των Προπυλαίων είναι το πιο πολυσύχναστο τμήμα ολόκληρης της Ακρόπολης. Πράγματι, όποιος θέλει να μπει στην Ακρόπολη, είτε είναι εργαζόμενος, είτε είναι απλός επισκέπτης, θα πρέπει να περάσει από εκεί. Επί πλέον, μέσα από την κεντρική διάβαση περνούν και ευμετακόμιστα αντικείμενα ή υλικά, τα οποία δεν είναι ανάγκη να ανελκύονται με τον γερανό που βρίσκεται στην νοτιοανατολική γωνία της Ακρόπολης.

Η αποξήλωση της παλαιάς ξύλινης υποδομής άρχισε στις 6 Φεβρουαρίου και κράτησε δύο μέρες. Ακολούθησε καθαρισμός των υποκειμένων αρχαίων προκειμένου να γίνει νέα ουστηματική φωτογράφιση, η οποία

βάρυνση των προβλημάτων του ξύλινου δαπέδου και η προοπτική αύξησης των επισκεπτών κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών αγώνων τον Αύγουστο, επέβαλαν ως αναγκαία τη βελτίωση του πατώματος στην κεντρική διάβαση. Μολονότι υπήρξε ομοφωνία ως προς την αναγκαιότητα άκαμπτης υποδομής, επεκράτησε η άποψη ότι το τελικό δάπεδο θα έπρεπε να είναι από ξύλο. Στη λύση που εφαρμόστηκε τελικά προσπάθησα να συμβιβάσω τα πράγματα, ούτως ώστε να μειωθούν δύο γίνεται περιοστέρο ποι κίνδυνοι που οφείλονται στις φυσικές ιδιότητες του ξύλου.

Η σχάρα τοποθετήθηκε για να διασφαλίσει τόσο το άκαμπτο της κατασκευής όσο και την αποστράγγιση των μαδεριών και των αερισμών τους από όλες τις πλευρές. Επίσης αποφέύχθηκαν οι συγκολλήσεις και οι συνδέσεις έγιναν κατά κανόνα με κοχλώσεις, ούτως ώστε να είναι δυνατή η εύκολη

Η κεντρική διάβαση των Προπυλαίων την 25η Μαρτίου 2004. Φωτ. Κ. Μαμαλούγκας

πραγματοποιήθηκε στις 16 Φεβρουαρίου, από τον φωτογάρο της ΥΣΜΑ κ. Τηλέμαχο Σουβλάκη. Εγινε, επίσης, έλεγχος της παλιάς τεκμηρίωσης του 1978.

Οι πολύ κακές καρικές συνθήκες που ακολούθησε καθύστηκαν την αποπεράτωση του έργου που, τελικά, παραδόθηκε στην τελετή της 25ης Μαρτίου. Η υποδομή που κατασκευάστηκε είναι άκαμπτη και μπορεί στο μέλλον, αν κάποτε κριθεί αναγκαίο, να λειτουργήσει ως υπόβαθρο για άλλους είδους επιστρώση. Αποτελείται από τριβή με υφαντική κατασκευή που συμφορώνεται με το μνημείο, τον φυσικό βράχο της Ακρόπολης και τη μορφή των διαδρόμων, που έχουν διαστραβεῖ το 1978 υπό τη διεύθυνση του Τραυλού και με δική μου επίβλεψη.

Το πλήρωμα του χρόνου για την εφαρμογή μιας σταθερής κατασκευής στην κεντρική διάβαση ήλθε το 2004, οπότε η μεγάλη επι-

τάσης Τανούλας
Δρ. Αρχιτέκτων
Υπεύθυνος του έργου αποκαταστάσεως
των Προπυλαίων

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης, σχεδιασμένος από τον αρχιτέκτονα Καλλικράτη, κτίσθηκε μεταξύ των ετών 427 και 424 π.Χ. Ρυθμού ιωνικού, αμφιπρόστυλος, τετράστυλος, με μοναδικές ιδιομορφίες στον σχεδιασμό του, αντικατέστησε έναν παλαιότερο πώρινο ναΐσκο, αφερωμένο στην ίδια θεότητα, ο οποίος αποκαλύφθηκε το 1936 κάτω από τον κλασικό ναό, πάνω σε πύργο της Μυκηναϊκής οχύρωσης της Ακρόπολης. Ο κλασικός ναός και ο πύργος στον οποίο θεμελιώνεται, στη μορφή που οώζονται σήμερα, είναι αποτέλεσμα μιας σειράς αναστολικών επεμβάσεων που ξεκίνησαν το 1835 και ολοκληρώθηκαν το 1935-1940 από τον N. Μπαλάνο και, στη συνέχεια, τον A. Ορλάνδο.

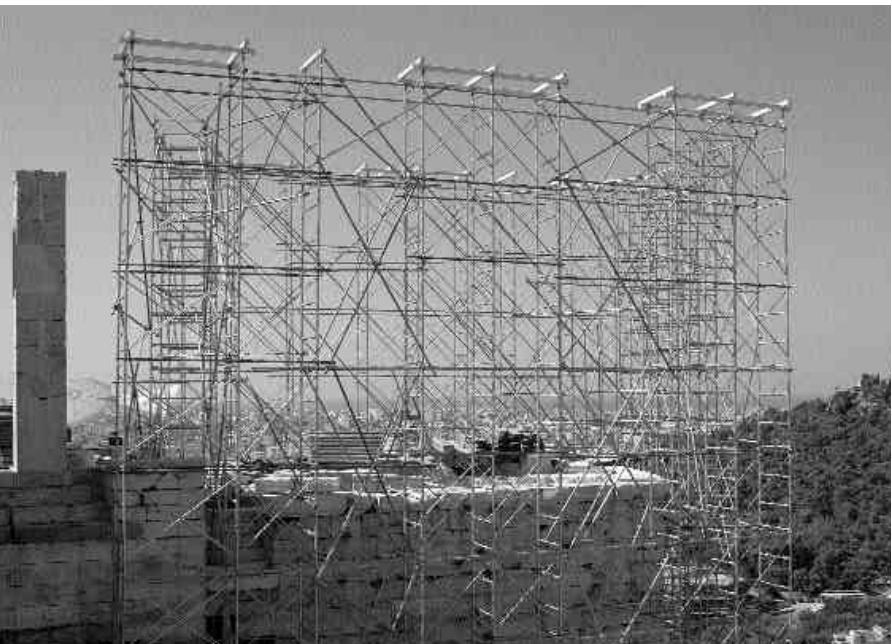
Οι διαπιστωμένες φθορές και τα δομικά προβλήματα που παρουσίαζε το μνημείο, ύστερα και από την τελευταία αναστήλωση, τόσο στη θεμελίωση όσο και στην ανωδομή του επέβαλαν εκ νέου την αποκατάστασή του, η οποία ξεκίνησε στις αρχές Οκτωβρίου του 2000, με βάση μελέτη που εκπόνησε ο αρχιτέκτων κ. Δημοσθένης Ζιρώ.

Η αποσυναρμολόγηση των αρχιτεκτονικών μελών του ναού έως και τους λίθους της νότιας πλευράς του β' αναβαθμού της κρηπίδας του πραγματοποιήθηκε με τη γερανογέφυρα, η οποία είχε εγκατασταθεί το 1997 στον ναό για την αποσυναρμολόγηση των μελών της ζωφόρου, του γείου και της σίμης του. Στη συνέχεια όμως της επέμβασης η αναγκαιότητα της αποσυναρμολόγησης του συνόλου της κρηπίδας του ναού, πάνω στην οποία εδραζόταν η γερανογέφυρα, καθώς και της απομάκρυνσης των υποκείμενων, οξειδωμένων, κατασκευών της επέμβασης Μπαλάνου (της διαβρωμένης πλάκας από οπλισμένο σκυρόδεμα κάτω από τον οπικό του ναού, του συστήματος στήριξης της BA γωνίας του με εξίσου διαβρωμένη ζεύγη μεταλλικών δοκών μορφής διπλού Ταυ καθώς και του μεταλλικού υποστλώματος κάτω από τον βόρειο πεσσό), κατέστησαν αναγκαία την αντικατάσταση της γερανογέφυρας με νέο ανυψωτικό σύστημα. Άλλωστε, εκτός των παραπάνω, η υφιστάμενη γερανογέφυρα απέκλειε και την κατακόρυφη επαναποθέτηση των δυτικών κιόνων του ναού, λόγω της περιορισμένης διαδρομής της προς τα δυτικά.

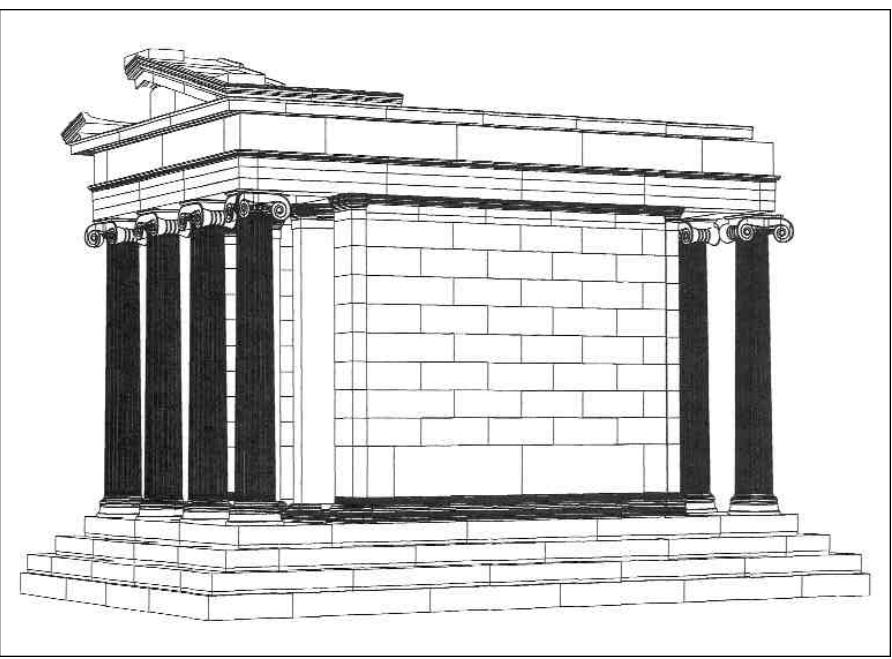
Με στόχο την ελάχιστη αισθητική επιβάρυνση του αρχαιολογικού χώρου αναζητήθηκαν λύσεις νέων ανυψωτικών συστημά-

των για την αποσυναρμολόγηση και επαναποθέτηση των αρχιτεκτονικών μελών καθώς και για την κατασκευή του απαραίτητου διαπέδου εργασίας στη δυτική πλευρά του ναού, το οποίο θα εξασφάλιζε τόσο το προσωπικό του εργοταξίου όσο και τους επισκέπτες. Ανάμεσα στις άλλες λύσεις διερευνήθηκε και η δυνατότητα εγκατάστασης οικοδομικού γερανού, στη βάση της βόρειας πλευράς του

νούργου της Αθηνάς Νίκης. Η πρόταση αυτή αποκλείσθηκε, λόγω της ανέρικτης προσέγγισης στο πλησιέστερο δυνατό σημείο του αρχαιολογικού χώρου ενός τηλεοκοπικού γερανού επί αυτοκινήτου, ο οποίος απαιτείτο για τη μεταφορά και εγκατάσταση στην ενδεδειγμένη θέση των προς συναρμολόγηση μελών του γερανού. Έτσι επιλέχθηκε ως προσφορότερη λύση η εγκατάσταση νέας γερα-

Γενική άποψη, από Β, του πύργου της Αθηνάς Νίκης κατά την τοποθέτηση του νέου φέροντος ικρίου - ματού. Φωτ. Σ. Μαυρομάτης, 2003

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης από BA μετά τη νέα αποκατάστασή του. Προοπτικό σχέδιο K. Μαμαλούγκας, 2003

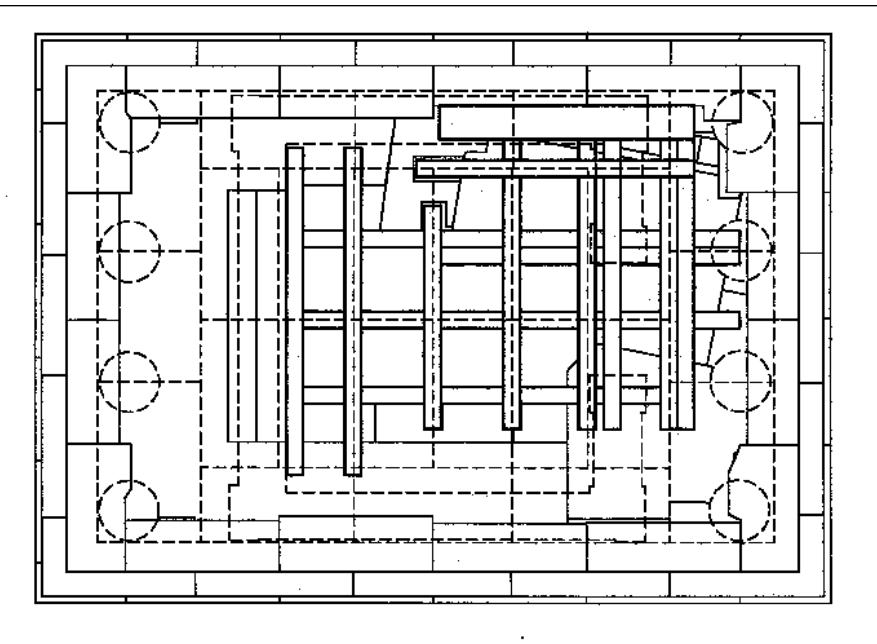
νογέφυρας επί ικριωμάτων. Οι δοκοί της γερανογέφυρας στηρίζονται πάνω σε μεταλλικά πλαίσια που περιβάλλουν το μνημείο. Οι βόρειοι και δυτικοί πυλώνες της εδράζονται σε πέδιλα από οπλισμένο σκυρόδεμα στη βόρεια και δυτική βάση του πύργου της Νίκης. Οι υπόδοιποι πυλώνες της νότιας και ανατολικής πλευράς εδράζονται στο δάπεδο από οπλισμένο σκυρόδεμα, που εκτείνεται νότια και ανατολικά του ναού.

Στα πλαίσια των εργασιών αποκατάστασης του μνημείου καθαιρέθηκε η πλάκα από οπλισμένο σκυρόδεμα της επέμβασης Μπαλάνου κάτω από τον οπικό του ναού με τη μέθοδο CRASHER για την αδιατάρακτη κοπή της, καθώς και ο συμπαγής μεταλλικός στύλος στο υπόγειο του ναού, που υποστήριζε τον βόρειο πεσσό του ναού. Παράλληλα, στο υπόγειο του ναού καθαιρέθηκε το άσπρο σκυρόδεμα, που εφάπτετο σε όλο το μίκος και το ίψος της βόρειας τοιχοποιίας του πρωτότερου πώρινου ναΐσκου, λόγω των φθορών που είχε προκαλέσει στο πώρινο υλικό εξατίας των αλάτων. Μετά τις παραπάνω καθαιρέσεις το πρόγραμμα αποκατάστασης του μνημείου συνεχίστηκε με την επανασχεδιασμό της φέρουσας κατασκευής εδράσεως του ναού.

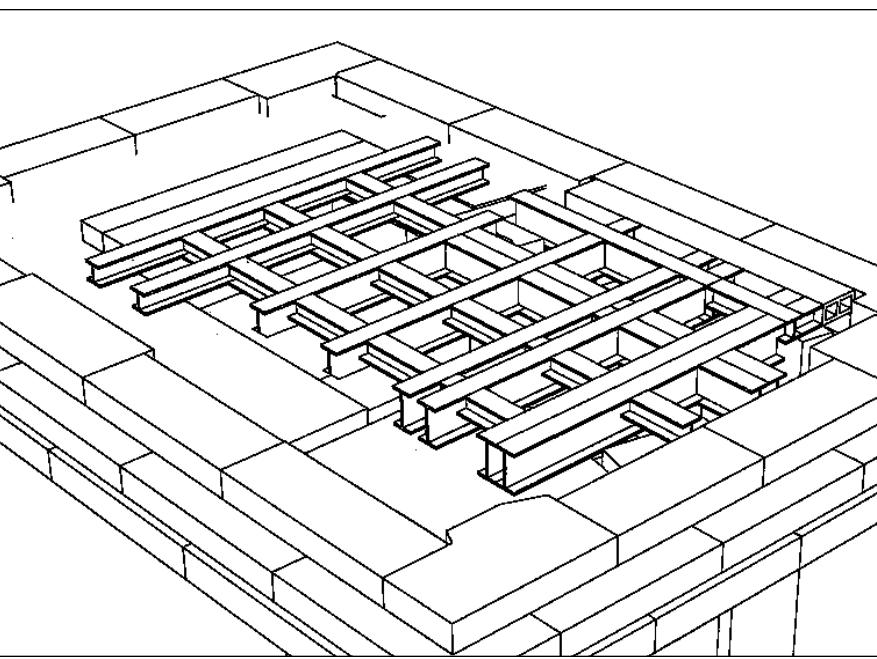
Ο χώρος που έπρεπε να καλυφθεί με τη νέα φέρουσα κατασκευή ήταν μία επιφάνεια ακανόνιστου πολυγωνικού σχήματος και εμφαδού περίπου 15 τ.μ. Η επανάληψη της λύσης Μπαλάνου, δηλαδή της κατασκευής πλάκας από οπλισμένο σκυρόδεμα με μεταλλικές στηρίξεις κατά μήκος της ανατολικής και βόρειας πλευράς του ναού, αποκλείσθηκε λόγω των δυσκολιών που θα προέκυπταν από την επιτόπιου κατασκευή του σκυροδέματος – ιδιαίτερα προβληματικές ήταν η ανάδευση των υλικών, λόγω της ανέρικτης προσέγγισης κινητού μηχανήματος παρασκευής σκυροδέματος στον χώρο, καθώς και η προαπαιτούμενη κατασκευή ξυλοτύπων με τα αναπόφευκτα υπολείμματα σκυροδέματος στα εφαπτόμενα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη του μνημείου. Κατόπιν τούτου, σε συνεργασία με το αρμόδιο μέλος της ΕΣΜΑ καθηγητή κ. K. Συρμακέζη, θεωρήθηκε ότι μία φέρουσα κατασκευή από μεταλλικά στοιχεία ήταν η πλέον ενδεδειγμένη.

Η λύση που επιλέχθηκε συνίσταται στην κατασκευή μίας μεταλλικής εσχάρας από ανοξείδωτο χάλυβα τύπου 316 L, που αναπτύσσεται και στους δύο άξονες (Β-Ν και

Α-Δ) με ολόσωμες δοκούς μορφής διπλού Ταυ, ύψους 20 εκ. και 35 εκ. Το άνοιγμα του κενού της εσχάρας διαμορφώθηκε έτσι, ώστε οι αρμόι των υπερκειμένων λίθων του δαπέδου του ναού, όπως επίσης και το αξονικό φορτίο του βόρειου πεσσού του, να ευρίσκονται στο ήμιον του πλάτους του άνω πέλματος των δοκών. Οι διαμίκτες δοκοί, στον άξονα βορρά - νότου, καλύπτουν στο

Άνοιγμα της μεταλλικής εσχάρας κάτω από τον ναό της Αθηνάς Νίκης. Σχέδιο K. Μαμαλούγκα, 2003

Προοπτικό σχέδιο της μεταλλικής εσχάρας του ναού της Αθηνάς Νίκης. K. Μαμαλούγκας, 2003

Προετοιμασία για την τοποθέτηση της φέρουσας μεταλλικής εσχάρας στον πύργο της Αθηνάς Νίκης. Στο εσωτερικό του πύργου διακρίνονται τα κατάλοιπα του πάρινου κλασικού ναΐσκου.
Φωτ. Κ. Μαμαλούγκας, 2004

συγκόλλησης κατά τη θέαση της εσχάρας από τον επισκέπτη στον υπόγειο χώρο του ναού. Με τη λύση αυτή άλλωστε αποκλείεται ενδεχόμενη εισορί ομβρίων από τους αρμούς των πλακών του δαπέδου του ναού στον υποκείμενο πώρινο ναΐσκο.

Η μεταλλική εσχάρα αποτελεί μια ειδική κατασκευή του έργου αποκαταστάσεως του ναού της Αθηνάς Νίκης. Το υλικό εισάγεται σε μορφή ελασμάτων από τη Γερμανία, ενώ η διαμόρφωση των διατομών μέσω συγκολλήσεων των ελασμάτων και της κατασκευής της εσχάρας πραγματοποιείται από έξειδικευμένο εργαστήριο μεταλλικών κατασκευών. Οι δοκοί της εδράζονται αφ' ενός στο άπω ο σκυρόδεμα, που είχε χρησιμοποιηθεί κατά την επέμβαση Μπαλάνου ως υλικό πλήρωσης των στρώσεων της κρηπίδας και της ευθυντήριας, που διασώζουν περιμετρικά τους αρχαίους λίθους, αφ' ετέρου σε νέο τοιχείο από οπλισμένο σκυρόδεμα, που κατασκευάστηκε στη βορειοδυτική γωνία του υπόγειου χώρου. Στο κενό που διαμορφώθηκε μεταξύ του βόρειου και βορειοανατολικού τμήματος του πάρινου ναΐσκου και των αντίστοιχων παρειών των υπόγειων κατασκευών της επέμβασης Μπαλάνου, τοποθετήθηκαν δύο κατακόρυφα στοιχεία-υποστήριξη που ανοιξείδωτο χάλυβα τύπου 316 L, που θα στηρίζουν αφ' ενός τη βορειοανατολική γωνία του ναού, αφ' ετέ-

ρχαίου υλικού, προέκυψε κατά την αποκατάσταση των αρχιτεκτονικών μελών μεγάλο ποσοστό συγκολλήσεων συναντικόντων θραυσμάτων, όπως επίσης και μεγάλο ποσοστό κατασκευής μαρμάρινων συμπληρωμάτων στα αρχαία θραύσματα (μεγαλύτερα ποσοστά των προβλεπομένων). Για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων και την επιτάχυνση του ρυθμού των εργασιών ενισχύθηκε το δυναμικό του συνεργείου με την πρόσληψη επιπρόσθετου προσωπικού, ενώ εγκαταστάθηκαν δύο μηχανικοί παντογράφοι και ένας κόφτης μαρμάρου σε ειδικούς οικίσκους στην περιοχή του αναβατορίου, κάτω από τη ΝΑ γωνία της Ακρόπολης και πάνω στον Βράχο, ανατολικά της στοάς του Ιερού της Βραυρώνας Αρτέμιδος, αντίστοιχα.

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης είναι το μικρότερο μνημείο της Ακρόπολης που αναστάλλεται, παράλληλα με τον Παρθενώνα και τη Προπύλαια. Τα διαπιστώμένα προβλήματα του ναού καθώς και τα απρόβλεπτα, τα οποία προέκυψαν κατά την αποσυναρμολόγηση του, κατέδειξαν ότι τα μικρά σε διαστάσεις μέλη, σε σχέση με αυτά των υπολοίπων μνημείων του Βράχου, απαιτούν ίσο χρόνο σε επίπεδο εργασιών εξυγίανσης, δομικής αποκατάστασης και συντήρησης. Επιπρόσθιας, η ιδιαιτερότητα της θέσης του μνημείου επεφύλαξε πολλές εκπλήξεις κατά τον σχεδιασμό της υποδομής για την εκτέλεση του έργου της αποκατάστασής του. Αν και επιδιώχθηκε η μορφή, ο όγκος και η θέση των κατασκευών να επιβαρύνουν όσο το δυνατόν λιγότερο τον χώρο, τις περισσότερες φορές το ίδιο το μνημείο υπήρξε οδηγός στις επιλεγείσες λύσεις.

Διονυσία Μιχαλοπούλου
Πολιτικός Μηχανικός
Υπεύθυνη του έργου αποκαταστάσεως
του ναού της Αθηνάς Νίκης

Εκπαιδευτικές δράσεις της ΥΣΜΑ στα πλαίσια των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας

Ο Τομέας Ενημέρωσης και Εκπαίδευσης της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης σε συνεργασία με την Α' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, συμμετέχοντας στις παράλληλες εκδηλώσεις για τους Ολυμπιακούς αγώνες της Αθήνας, εστίασε εφέτος το ενδιαφέρον του στη Ζωφόρο του Παρθενώνα και στη Γιορτή των Παναθηναίων.

Τέτοια κατά τη σχολική χρονιά 2003-2004 η Υπηρεσία μας:

1. Εξέδωσε το CD ROM με τίτλο «Η Ζωφόρος του Παρθενώνα» σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ) του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, στην ελληνική και αγγλική γλώσσα. Προκειμένου να γίνει ευρύτερα γνωστή η Ζωφόρος και να αποτελέσει κτίμα ενός μεγαλύτερου κοινού, από τον Ιούνιο του 2003, το CD ROM για

τη Ζωφόρο καταχωρίθηκε στον κόμβο του ΕΚΤ στο διαδίκτυο, στη διεύθυνση www.ekt.gr.parthenonfrieze και παράλληλα εστάλη στην αρμοδιά διεύθυνση του ΥΠΠΟ για να καταχωριθεί και στον κόμβο ΟΔΥΣΣΕΑΣ.

2. Εξέδωσε ως απαραίτητο συμπλήρωμα του CD ROM, ένα εκπαιδευτικό παιχνίδι ανασύνθεσης της Ζωφόρου του Παρθενώνα, το οποίο αποτελείται από μία φωτογραφική αναπαράσταση των τεσσάρων πλευρών της σε κλίμακα 1:60. Με τη βοήθεια του παιχνιδιού ο μαθητής σχηματίζει την πομπή των Παναθηναίων και προσπαθεί να τη φανταστεί επάνω στο ναό.

3. Εξέδωσε το εκπαιδευτικό βιβλίο με τίτλο «ΤΩΝ ΑΘΗΝΗΘΕΝ ΑΘΛΩΝ» στην ελληνική και αγγλική γλώσσα, στο οποίο μέσα από αρχαία αγγεία και γλυπτά περιγράφεται η γιορτή των Παναθηναίων, οι αθλητικοί και καλλιτεχνικοί αγώνες καθώς και η μεγάλη πομπή προς την Ακρόπολη. Το βιβλίο συνοδεύεται από την Αμερική μέχρι την Ιαπωνία.

4. Προσέφερε, σε συνεργασία με το ΕΚΤ, το CD ROM «Η Ζωφόρος του Παρθενώνα» μαζί με το αντίστοιχο παιχνίδι ανασύνθεσης καθώς και με το βιβλίο «ΤΩΝ ΑΘΗΝΗΘΕΝ ΑΘΛΩΝ», σε 500 Σχολικές Βιβλιοθήκες, σε 150 Δημοτικές Βιβλιοθήκες, καθώς και σε 92 Δημόσιες Βιβλιοθήκες όλης της χώρας.

5. Προσέφερε την εκπαιδευτική μουσειοσκευή «Η Ζωφόρος του Παρθενώνα» σε 95 σχολεία και βιβλιοθήκες της Ελλάδας και σε 50 φορείς του εξωτερικού, σε μεγάλα Μουσεία και Πανεπιστήμια από την Αμερική μέχρι την Ιαπωνία.

6. Οργάνωσε, με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων, ένα ειδικό πρόγραμμα με θέμα «Τα Παναθήναια μέσα από τη Ζωφόρο του Παρθενώνα», το οποίο βασίστηκε στη μουσειοσκευή «Η Ζωφόρος του Παρθενώνα»

Εκπαιδευτικό παιχνίδι ανασύνθεσης της Ζωφόρου, φωτογραφικό ανάπτυγμα και CD ROM «Η Ζωφόρος του Παρθενώνα»

Εκπαιδευτικό βιβλίο «ΤΩΝ ΑΘΗΝΗΘΕΝ ΑΘΛΩΝ»

συμπληρωμένη με το CD ROM καθώς και τα νέα έντυπα.

Το πρόγραμμα δεκίνησε με ένα σεμινάριο που πραγματοποιήθηκε το Σάββατο, 1 Νοεμβρίου 2003, στο Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως. Στο σεμινάριο προσίλθιαν 152 εκπαιδευτικοί από 93 φορείς, από 18 νομούς της Ελλάδας. Το σεμινάριο είχε τη μορφή μεγάλου εκπαιδευτικού προγράμματος, μέσα από το οποίο οι εκπαιδευτικοί με τη φαντασία τους έλαβαν μέρος στη γιορτή των αρχαίων Παναθηναίων, στους καλλιτεχνικούς και αθλητικούς αγώνες καθώς και στην μεγάλη πομπή προς την Ακρόπολη.

Στην αρχή οι εκπαιδευτικοί ενημέρωθηκαν γενικά για το πρόγραμμα και έπειτα χωρίστηκαν σε ομάδες για να συμμετάσχουν κυκλικά σε 8 εργαστήρια, χρησιμοποιώντας τις μουσειοσκευές που διαθέτει ο Τομέας. Οι εκπαιδευτικοί είχαν την ευκαιρία να κάνουν ένα μάθημα τοπογραφίας μέσω της μουσειοσκευής «Πάμε στην Ακρόπολη», να κατανοήσουν την αρχιτεκτονική των ναών μέσα από τη μουσειοσκευή «Ένας Αρχαίος Ναός», να λαξεύσουν μάρμαρο χρησιμοποιώντας τη μουσειοσκευή «Λιθοξοική», να παρατηρήσουν τη Ζωφόρο του Παρθενώνα, να μελετήσουν τη σύνθεση της επάνω στο πρόπλαισμα του ναού, να αντλήσουν πληροφορίες από το CD ROM, με τη βοήθεια της μουσειοσκευής «Η Ζωφόρος του Παρθενώνα», να παρατηρήσουν τα διάφορα είδη της αρχαίας ενδυμασίας στην πομπή

για τη δυτική Ζωφόρο, την αποσυναρμολόγηση της, τη συντήρηση και τον καθαρισμό της και παράλληλα την ετοιμασία των αντιγράφων, τα οποία ήδη τοποθετήθηκαν στη θέση των πρωτοτύπων.

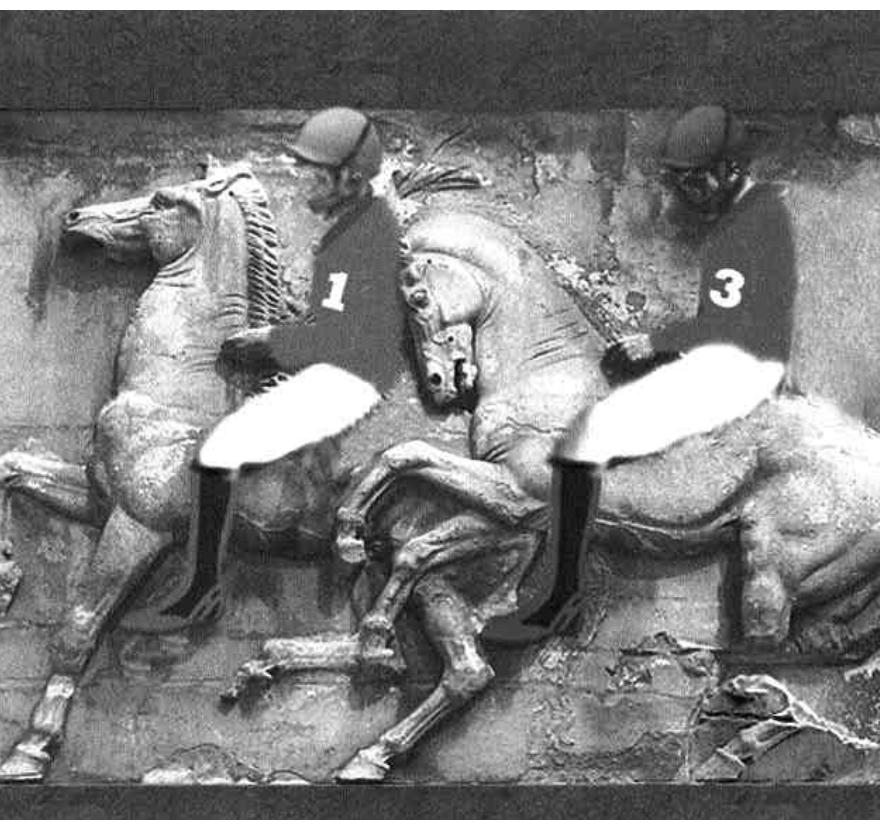
Στις 15 Μαΐου 2004 το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με τη διοργάνωση του 8ου ειδικού Συνεδρίου «Εκπαιδευτικοί και Προγράμματα για την Ακρόπολη» (τα προηγούμενα έγιναν το 1991, 1993, 1994, 1996, 1998, 2001, 2003) με ειδικό θέμα «Τα Παναθηναϊκά μέσα από τη Ζωφόρο του Παρθενώνα», όπου παρουσιάσθηκαν οι εργασίες των σχολείων και των βιβλιοθηκών που έλαβαν μέρος στο πρόγραμμα.

Παρουσιάστηκαν 18 εισηγήσεις από 22 εισηγητές, οι οποίοι αντιπροσώπευαν 15 σχολεία, την Εκπαιδευτική Περιφέρεια Έβρου, το Τελλόγλειο Μουσείο Θεοσαλονίκης καθώς και το Υπουργείο Πολιτισμού και Παιδείας της Κύπρου. Όλα τα σχολεία ήταν δημόσια. Εννέα ανακοινώσεις προέρχονταν από φορείς της περιφέρειας, από τη Γαστούνη, τον Έβρο, τη Θεοσαλονίκη, το Καρπενήσι, τη Λαμία, τη Λάρισα, τη Νάυπακτο, τον Πύργο, και τη Χίο. Πέντε σχολεία ήταν της στην ανατολική Ζωφόρο μέσω της μουσειοσκευής «Το Δωδεκάθεο», να προσεγγίσουν τους αγώνες που γίνονταν στα Παναθηναϊκά μέσα από το βιβλίο «ΤΩΝ ΑΘΗΝΗΘΕΝ ΑΘΛΩΝ», καθώς και μέσα από τη λογοτεχνία, το παραμύθι αλλά και έργα σύγχρονης τέχνης. Σκοπός των εργαστηρίων ήταν να καταλάβουν όσοι συμμετείχαν, πώς με ένα ειδικά σχεδιασμένο εκπαιδευτικό υλικό εναλλακτικής διδασκαλίας, όπως είναι οι μουσειοσκευές, τις οποίες μπορούν να δανειστούν και να χρησιμοποιήσουν στα σχολεία τους, έχουν τη δυνατότητα να προσεγγίσουν, με μεγαλύτερο ενδιαφέρον και πιο πρωτότυπο τρόπο, θέματα σχετικά με τη μνημεία, στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτά της Ακρόπολης και ειδικά τη Ζωφόρο του Παρθενώνα.

Σε όλα τα σχολεία που συμμετείχαν στο σεμινάριο προσφέρθηκε ως δώρο για τη βιβλιοθήκη τους η εκπαιδευτική μουσειοσκευή «Η Ζωφόρος του Παρθενώνα». Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς είχαμε συνεχίσει με αυτό το δίκτυο των σχολείων παρέχοντας βοήθεια και επιπλέον εκπαιδευτικό υλικό σε όλα τα στάδια της υλοποίησης του προγράμματος. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ανακοινώσεις από τρία σχολεία που

τη χρησιμοποίησαν στα πλαίσια του προγράμματος, δύο Δημοτικά, το 29ο Δημοτικό Αθηνών και το 1ο Καρπενίσου, όπου οι μαθητές αποχλήθηκαν διαθεματικά με τα Παναθηναϊκα και έγραψαν δικές τους ιστορίες και ποιήματα, και ένα Γυμνάσιο, το 5ο Λαμίας, όπου οι μαθητές έφτιαξαν ένα δικό τους CD ROM με Παναθηναϊκούς αμφορέις καθώς και ένα βιβλίο για την Ακρόπολη και τα μνημεία της. Η πολύτιμη εμπειρία του Τελλόγλειου Ιδρύματος Τεχνών, όπου έγινε η έκθεση για το «Νέο Μουσείο Ακρόπολης», ήταν το θέμα της επόμενης ομιλίας. Περίπου 4.000 μαθητές όλων των πλικών από 70 σχολεία του νομού Θεσσαλονίκης γνώρισαν τον Παρθενώνα και τα γλυπτά του μέσα από τη χρήση της μουσειοσκευής. Από τη Θεσσαλονίκη η μουσειοσκευή ταξίδεψε στην Κύπρο. Στο Υπουργείο Παιδείας της Κύπρου διαθέτηκαν 8 Μουσειοσκευές της Ζωφόρου. Η χρήση της μουσειοσκευής και οι προεκτάσεις της στα δεδομένα της Κύπρου με τις γιορτές για τη θεά Αφροδίτη παρουσιάστηκαν από το Τμήμα Μουσειακής Αγωγής Δημοτικής Εκπαίδευσης. Η επόμενη ανακοίνωση έγινε από το 2ο Ε. Λύκειο Ναυπάκτου. Συνεργά-

θηκαν τρία σχολεία, τα οποία παρουσίασαν την έκθεση του Μ. Κορρέ «Από την Πεντέλη στον Παρθενώνα» και οργάνωσαν μεγάλο συνέδριο για τα γλυπτά του Παρθενώνα. Οι επόμενες εισηγήσεις παρουσίασαν πώς αντιμετωπίσθηκε η Ζωφόρος σε ένα Ολοήμερο σχολείο, το 145ο Δημοτικό Αθηνών, μέσα από τη συμμετοχή των μαθητών όλων των τάξεων σε ένα μουσικοκινητικό δρώμενο προς τιμήν της Παλλάδας Αθηνάς, πώς σε ένα Διαπολιτισμικό σχολείο, το Γυμνάσιο Αχαρνών, μέσα από την ερωτηματολόγια για τη Ζωφόρο που δημιούργησαν και υπέβαλλαν οι μαθητές σε ολόκληρη τη γειτονία τους, πώς στο μάθημα των μαθηματικών (Γυμνάσιο-Λύκειο Βολισσού Χίου) με την εφαρμογή του Πυθαγόρειου θεωρήματος στη Ζωφόρο και την κατασκευή ενός επιτραπέζιου παιχνιδιού, πώς στο μάθημα των αγγλικών (2ο Δημοτικό Αιγαίλεω) μέσα από απλές ερωτήσεις των μαθητών που θα μπορούσε κάποιος ζένος να κάνει για την Ακρόπολη. Καθώς οι μουσειοσκευές αποτελούν μία άλλη μορφή βιβλίου, η θέση τους είναι μέσα σε μία βιβλιοθήκη. Γ' αυτό έγινε μία προσπάθεια οι περισσότεροι φορείς στους οποίους προσφέρθηκαν μου-

Έργο μαθητή του 5ου Γυμνασίου Παλαιού Φαλήρου

σειοσκευές, να έχουν βιβλιοθήκες και δωρήθηκαν πολλές σε δίκτυα βιβλιοθηκών. Πέντε ομιλίες παρουσίασαν την άριστη χρήση της μουσειοσκευής μέσα σε σχολικές βιβλιοθήκες, στο 6ο Ε. Λύκειο Αιγαίλεω, όπου οι μαθητές εξέδωσαν μικρή αθλητική εφημερίδα των κλασικών χρόνων, στο 3ο Ε. Λύκειο Πύργου, όπου στα πλαίσια της τοπικής ιστορίας έγινε σύγκριση της Ζωφόρου του Παρθενώνα και της Ζωφόρου του Ναού του Επικουρείου Αιγαίλεων, στο 1ο Γυμνάσιο Λαυρίου με έμφαση σε μία μεγάλη έκθεση με 25 πανώ, όπου οι μαθητές εξέδωσαν μικρή αθλητική εφημερίδα των κλασικών χρόνων, στο 3ο Ε. Λύκειο Γαστούνης Ηλείας με έμφαση στον μύθο και στην τέχνη του πηλού, αλλά και στη συμμετοχή των μαθητών σε μία σύγχρονη λαμπαδιδρομία με αφορμή την αφρί της Ολυμπιακής φλόγας. Οι παραπάνω 18 εισηγήσεις αποτελούν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα των εργασιών που έγιναν από τους μαθητές στα πλαίσια του προγράμματος. Τον Ιούνιο όλα τα σχολεία που συμμετείχαν στο πρόγραμμα κατέθεσαν στην Υπηρεσία μας πλήρη περιγραφή των δραστηριοτήτων τους.

Μέσα από τις παραπάνω δράσεις υπολογίζουμε ότι εφέτος περισσότεροι από 15.000 μαθητές δούλεψαν με τη μουσειοσκευή της Ζωφόρου και περισσότεροι από 30.000 μαθητές με το CD ROM για τη Ζωφόρο.

Κορηνλία Χατζηασλάνη
Αρχιτέκτων-Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη
Ειρηνή Καϊμάρα, Ασπρίμια Λεοντί
Αρχαιολόγοι
Τομέας Ενημέρωσης και Εκπαίδευσης
της ΥΣΜΑ

Νέες εκδόσεις για τις αναστολωτικές εργασίες Ακροπόλεως

Πρακτικά 5ης Διεθνούς Συναντίσεως Ακροπόλεως

Στις αρχές του 2004 εκδόθησαν τα Πρακτικά της 5ης Διεθνούς Συναντίσεως για την Αποκατάσταση των Μνημείων Ακροπόλεως, που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 2002. Πρόκειται για έναν τόμο 638 σελίδων με 294 φωτογραφίες, ο οποίος περιλαμβάνει τις 39 ανακοινώσεις του συνεδρίου (υπό μορφή άρθρων, με εικονογράφηση και βιβλιογραφία), τις συζητήσεις που διεξήχθησαν στη διάρκεια του συνεδρίου καθώς και ένα παράρτημα με απόψεις πολλών συνέδρων, ιδιαίτερα ξένων, σχετικά με τα έργα Ακροπόλεως. Ο τόμος εκδόθηκε με επιμέλεια της Φ. Μαλλούχου-Tufano.

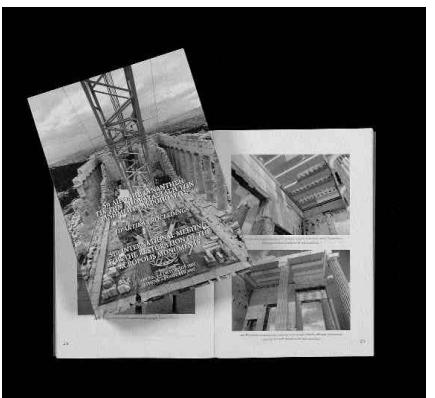
Quaderni dell'ARCo 2003

Το ετήσιο περιοδικό της Associazione per il Restauro del Costruito (ARCo) (Ένωση για την Αποκατάσταση των Δομικών Κατασκευών) εκδόθηκε το 2003 εξ ολοκλήρου αφιερωμένο στα αναστολωτικά έργα στην Ακρόπολη. Πρόκειται για μια ευτυχίη ελληνο-ιταλική συνεργασία, που οδήγησε στην έκδοση ενός κομψού, δίγλωσσου –στα ιταλικά και αγγλικά– τόμου 247 σελίδων με 224 φωτογραφίες και σχέδια, ο οποίος συμβάλλει στην ενημέρωση, διεθνώς, των αρχαιολόγων, μηχανικών και συντηρητών αλλά και άλλων ενδιαφερομένων. Στα Quaderni dell'ARCo του 2003 για τα έργα γενικά και τις διάφορες επιμέρους δραστηριότητες γράφουν οι X. Μπούρας, M. Ιωαννίδου, E. Παπακωνσταντίνου, Xr. Βλασοπούλου, K. Χατζηπασάλανη, Φ. Μαλλούχου-Tufano, Σπ. Οικονομόπουλος και Γ. Αλεξόπουλος. Τις επεμβάσεις στα τέσσερα μεγάλα μνημεία του βράχου, Ερέχθειο, Παρθενών, Προπύλαια και ναό Αθηνάς Νίκης, περιγράφουν αναλυτικά οι M. C. Barone, M. G. Filetici, E. Pallottino, F. Giovanetti και S. Gizzi και σχολιάζουν αντίστοιχα οι Φ. Μαλλούχου-Tufano, M. Κορρές, T. Τανούλας και Δ. Ζιρώ. Ο τόμος περιλαμβάνει επίσης γνώμες-σχόλια επί διαφόρων επιμέρους θεμάτων των έργων από τους M. L. Conforto, S. D'Agostino, J. Jokilehto, E. La Rocca και H. Schmidt καθώς και ανεξάρτητες συμβολές, πάνω σε ποικίλα αναστολωτικά θέματα, των C. D'Amato, S. Gizzi, M. L. Conforto, M. G. Filetici και C. Baggio. Την

επιμέλεια της έκδοσης του τόμου είχαν από ιταλική πλευράς οι M. G. Filetici, F. Giovanetti και E. Pallottino και από ελληνικής η Φ. Μαλλούχου-Tufano.

Οι φωτογραφίες των έργων Ακροπόλεως ταξιδεύουν ...

Συνεχίστηκε, το 2003-2004, με επιτυχία η παρουσίαση της φωτογραφικής έκθεσης του Σωκράτη Μαυρομάτη για τις αναστολωτικές εργασίες της Ακρόπολης στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Συγκεκριμένα η

Τα Πρακτικά της 5ης Διεθνούς Συναντίσεως για την Αποκατάσταση των Μνημείων Ακροπόλεως

Ο τόμος των Quaderni dell'ARCo 2003

τις μουσειοσκευές των εκπαιδευτικών προγραμμάτων της ΥΣΜΑ, παρουσιάστηκε στην Ρώμη, στους μεγαλόπρεπους χώρους της λεγόμενης Αγοράς του Τραϊανού (Mercati Traianei), η οποία από το 2000 έχει αποκατασταθεί και χρησιμοποιείται για περιοδικές εκθέσεις, ενώ απότερος στόχος παραμένει η μετατροπή της σε Μουσείο των παρακείμενων Fori Imperiali. Η παρουσίαση της φωτογραφικής έκθεσης των έργων Ακροπόλεως, που διοργανώθηκε από την ΥΣΜΑ σε συνεργασία με την Εφορεία Πολιτιστικών Αγαθών του Δήμου της Ρώμης, συνδυάστηκε με την παρουσίαση προτάσεων ακριβώς για τη διοργάνωση του ως άνω μουσείου.

Εντός του θέρους του 2004 προγραμματίζεται η παρουσίαση της έκθεσης του κ. Σ. Μαυρομάτη στο Πολιτιστικό Κέντρο της Κύμης Ευβοίας, ενώ από το Φθινόπωρο του 2004 θα αρχίσει η παρουσίαση της σε πανεπιστήμια των ΗΠΑ.

Ημερίδα για τις αναστολώσεις αρχαίων μνημείων στην Ρώμη

Στο πλαίσιο της ως άνω εκθέσεως, η Εφορεία Πολιτιστικών Αγαθών του Δήμου της Ρώμης διοργάνωσε Ημερίδα, στις 4 Δεκεμβρίου 2003, στα Μουσεία του Καπιτωλίου με θέμα τη «Σύγκριση μεθοδολογιών ως προς την ανασύνθεση και ανακατασκευή των αρχιτεκτονικών μερών των αρχαίων κτηρίων» (Ricomposizione e ricostruzione dei parti architettonici degli edifici antichi: metodologie a confronto). Την ημερίδα άνοιξε με ομιλία του ο Έφορος Πολιτιστικών Αγαθών του Δήμου Ρώμης Καθ. E. La Rocca για να ακολουθήσουν ο Δρ. Φ. Μαλλούχου-Tufano με ανακοίνωση σχετικά με τις ομοιότητες και διαφορές στις επεμβάσεις στα αρχαία μνημεία στην Αθήνα και στην Ρώμη, ο Πρόεδρος του Οργανισμού για την Ανέγερση του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως Καθ. Δ. Παντερμάλης με ανακοίνωση για τον τρόπο έκθεσης των αρχιτεκτονικών γλυπτών του Παρθενώνος στο προγραμματίζόμενο Νέο Μουσείο Ακροπόλεως, ο Καθ. M. Korres με ανακοίνωση σχετικά με τους τρόπους και τις αρχές της αποκατάστασης δομικών στοιχείων από μάρμαρο. Στην ημερίδα μετείχαν επίσης ο Δρ. M. Maischberger με ανακοίνωση σχετικά με την ιστορία και τις νέες προοπτικές των αρχιτεκτονικών ανασυνθέσεων στο Μουσείο της Περγάμου του Βερολίνου, 70 χρόνια μετά τη σύστασή του, η υπεύθυνη αρχαιολόγος των Mercati Traianei L. Ungaro σχετικά με

Αποφ η φωτογραφικής έκθεσης των έργων Ακροπόλεως του Σ. Μαυρομάτη στο UCL του Λονδίνου

Αποφ η φωτογραφικής έκθεσης των έργων Ακροπόλεως του Σ. Μαυρομάτη στα Mercati Traianei της Ρώμης

το προγραμματιζόμενο Μουσείο των Fori Imperiali, ο αρχιτέκτων R. Martellotti για τις μουσειογραφικές αρχιτεκτονικές ανασυνθέσεις με συνδυαμό των παραδοσιακών τεχνικών και της σύγχρονης τεχνολογίας. Μετά τις

ανακοινώσεις ακολούθως η παρουσίαση των Quaderni dell'ARCo του 2003 και εκτενής ουζήπον.

Στις 23 Μαρτίου 2004 η νέα πολιτική πνημονία του Υπουργείου Πολιτισμού, ο Υφυπουργός κ. Πέτρος Τατούλης και ο Γενικός Γραμματέας κ. Χρίστος Ζαχόπουλος, επισκέφθηκαν την Ακρόπολη. Οι κύριοι Τατούλης και Ζαχόπουλος επιθεώρησαν τις αναστολωτικές εργασίες Ακροπόλεως και ενημερώθηκαν σχετικά από τον Πρόεδρο της ΕΣΜΑ κ. Χ. Μπούρα, τη Διευθύντρια της ΥΣΜΑ κ. Μ. Ιωαννίδη και την Έφορο Ακροπόλεως κ. Α. Χωρέμην

Ο «Ιερός Βράχος»: μια νέα ταινία για την Ακρόπολη
Στις 2 Μαΐου 2004 προβλήθηκε στον κινηματογράφο «Αττικόν» μια νέα ταινία για την Ακρόπολη, ο «Ιερός Βράχος», συμπαραγωγή της ΥΣΜΑ και της Μυρτώς Παράσχη. Στην ταινία, διάρκειας μίας ώρας, γίνεται προσπάθεια να παρουσιαστούν με έναν τρόπο πιο ζωντανό, μέσα από τα μάτια, τις αναζητήσεις και την καθημερινότητα ενός νέου, τα μνημεία της Ακρόπολης, οι ιστορικές τους περιπέτειες, η αναστάλωσή τους, η ιδιαίτερη σχέση τους με τη σύγχρονη Ελλάδα. Στην ταινία συμμετέχουν ο Ιοκάστη Ζουράρη και ο Τζό Παπανικολάου. Το σενάριο και η σκηνοθεσία της ταινίας είναι της Μ. Παράσχη, η φωτογραφία του Β. Καψούρου, η επιστημονική επιμέλεια της Φ. Μαλλούχου-Tufano.

Φανή Μαλλούχου-Tufano
Δρ. Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Γραφείου
Τεκμηρίωσης της ΥΣΜΑ

Με την ανατολική πλευρά το Παρθενώνα με συνδέονταν δύο γεγονότα (ή αναμνήσεις). Το πρότο συνδέεται με τη συντήρηση της επιφάνειας. Έως το τέλος της δεκαετίας του '80 δεν γινόταν καμιά επέμβαση στην επιφάνεια των μνημείων. Οι χημικοί μας με τις οδηγίες του καθηγητή Θεόδωρου Σκουλικίδην ήταν αφοσιωμένοι σε σχετικές έρευνες στο Πολυτεχνείο. Στη Διεύθυνση Συντηρήσεως του ΥΠΠΟ Κανές δεν είχε ασχοληθεί με τη συντήρηση της πέτρας. Στις Τεχνικές Σχολές δεν υπήρχε κανένα σχετικό μάθημα. Την άνοιξη του 1986, ως Προϊσταμένη της Εφορείας Ακροπόλεως, πίρα την πρωτοβουλία να καλέσω τη Γιάννα Δογάνη, που ήταν έως τότε απασχολημένη με τη συντήρηση κεραμεικής στην αρχαιολογική αποθήκη της Ρωμαϊκής Αγοράς και που ήξερα ότι ήταν σε θέση να χρηματοποιούσε αγγλική βιβλιογραφία, και να της αναθέων να χαρτογραφήσει τις φθορές της επιφάνειας της ανατολικής πλευράς του Παρθενώνα. Παρά τις κάποιες αντιρρήσεις από μέλη της ΕΣΜΑ, η Γιάννα ανέβηκε στις οκαλωσίες και μετέφερε στο χαρτί τις παρατηρήσεις της. Αργότερα, με τη συνεργασία του χημικού μηχανικού Νίκου Μπελογιάννη, πήρε δείγματα της

Η επιγραφή ΧΣΑΝΘ σε λίθο πληρώσεως του ανατολικού αετώματος του Παρθενώνος. Φωτ. Σ. Μαυρομάτης, 1989

πολυχρωμίας από διάφορα σημεία του θριγκού για ανάλυση. Αυτές ήσαν, πιστεύω, οι πρώτες ενέργειες για να αρχίσει στην πράξη η συντήρηση της επιφάνειας των μνημείων της Ακρόπολης, που σήμερα έχει εξελιχθεί, υπό την καθιδηγηση της χημικού μηχανικού Εύης Παπακωνσταντίνου, σε έναν από τους πιο οπαντικούς τομείς της ΥΣΜΑ. Η δεύτερη εμπειρία μου ήταν πιο προσωπική. Μετά την απομάκρυνση των μετοπών

από το μνημείο χρειάσθηκε να ανεβώ η ίδια για μια επιπόπτια έρευνα στον θριγκό. Είχαν ήδη αποκαλυφθεί κάτω από δύο επιστύλια οι μεγαλογράμματες επιγραφές, ζωγραφισμένες με κόκκινη μίλτο, που μας είχαν αναστατώσει. ΧΣΑΝΘ ο μία, ΘΡΑΚΣ(;) ο άλλη ... Ονόματα τεχνιών; ...

Στον χώρο μεταξύ των μετοπών και των αντιθημάτων χρειαζόταν μια έρευνα που έμοιαζε με ανασκαφή, αφού άρθρον ήταν το αδιατάραχτο χώρια που είχε εκεί ουσιωρευτεί. Βρέθηκαν κάποια οστρακα από αγγεία και πολλά μικρά οστά πτηνών, όπως μας βεβαίωσε ειδικός ορνιθολόγος. Παγιδεύτηκαν εκεί τα πουλά ή κατέρυγαν, όταν ένιωσαν το τέλος τους. Ή μήπως οι εργάτες που έκτιζαν τον Παρθενώνα άφοσαν εκεί υπολείμματα του κολατοιού τους; Αποκλείεται πάντως να πρόερχονται από κατοίκους των οπιτιών της Τουρκοκρατίας, γιατί οι στέγες των οπιτιών αυτών έφθαναν έως τον 8ο ορόνδυλο των κιόνων, πράγμα που διαπιστώνεται και από σημάδια στην πατίνα του μαρμάρου.

Εβη Τουλούπα
Επίτιμος Έφορος Ακροπόλεως
Μέλος της ΕΣΜΑ

Ο Παρθενώνας από Α. Πάνω στους κίονες διακρίνονται τα ίχνη των στεγών των μεσαιωνικών προσκτιομάτων. Φωτ. P. Sébah, 1872-75 (Αρχείο ΕΣΜΑ)

Λεπτομέρειες από τον καθαρισμό των λίθων III (άνω αριστερά), IX (άνω δεξιά) και X (κάτω) της δυτικής ζωφόρου του Παρθενώνος. Φωτ. Σ. Μαυρομάτης, 2004

Ενημερωτική περιοδική έκδοση της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης (ΥΣΜΑ) του Υπουργείου Πολιτισμού

Εκδότης:
Ομότ. Καθ. Χ. Μπούρας

Υπεύθυνη έκδοσης:
Δρ Φ. Μαλλούχου-Τυφάνο

Καλλιτεχνική επιμέλεια:
Ο. Σημαιοφορίδου

Φωτογραφική επιμέλεια:
Σ. Μαυρομάτης

Τα αναστολωτικά έργα στα μνημεία Ακροπόλεως και η παρούσα έκδοση συγχρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση

Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων
Ακρόπολης
Πολυγνώτου 10
10555 Αθήνα
Τηλ./Fax: 210 3243 427/3251 620
e-mail: protocol@ysma.culture.gr